

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Diplomová práce

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Historický ústav

Výuka na místech paměti se zaměřením na dějiny druhé světové války na příkladu Lidic

Diplomová práce

Autor: Denisa Bezperátová

Studijní program: M7503 – Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň základních škol – dějepis
Učitelství pro 2. stupeň základních škol – výchova k občanství

Vedoucí práce: PhDr. Irena Kapustová, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Denisa Bezperátová

Studium: P18P0457

Studijní program: M7503 Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - dějepis, Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - občanská nauka

Název diplomové práce: **Výuka dějepisu na místech paměti se zaměřením na dějiny druhé světové války na příkladu Lidic**

Název diplomové práce AJ: Teaching history in places of memory with a focus on history second world war for example Lidice

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce zasazuje místa paměti do prostředí historické kultury a táže se, jakou roli mohou sehrát v oborové didaktice dějepisu. Text se zabývá metodami, organizačními formami a konkrétními učebními figurami, prostřednictvím kterých lze vyučovat dějepis žáky základních škol přímo na místech paměti. Opomíjena nezůstává analýza existujících vzdělávacích materiálů, v nichž jsou osudy Lidic předkládány. Detailněji diplomová práce zkoumá a rozvíjí didaktický potenciál Památníku Lidice. Praktická část textu je zaměřena na tvorbu metodických a žákovských pracovních listů, které autorka nabízí jako možnou inspiraci při výuce tematiky druhé světové války a lidické tematiky především.

ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť*, Praha 2001.

HALBWACHS, Maurice, *Kolektivná paměť*, Praha 2009.

HES, Milan, *Promluvili o zlu*, Praha 2013.

HLAVAČKA, Milan, *Místa paměti a jejich "místo" v historickém a společenském "provozu"*. Hlavačka, Milan. In: *Paměť míst, událostí a osobností : historie jako identita a manipulace* / Praha 2011, s. 10-21.

KÁRNÍK, Zdeněk, *Lidice*, Praha 1982.

KRATOCHVÍL, Villiam, *Metafora stromu ako model didaktiky dejepisu*, Praha 2019.

KYNCL, Vojtěch. *Lidice: zrození symbolu*, Praha 2015.

Le GOFF, Jacques, *Paměť a dějiny*, Praha 2007.

LEDUC Jean, *Historici a čas*, Bratislava 2005.

ŘEZNÍK, Miloš, *Paměť a identita v regionálním kontextu. Česká paměť: Národ, dějiny a místa paměti*, Praha 2014.

STEHLÍK, Eduard, *Lidice: příběh české vsi*, Praha 2004.

STEHLÍK, Eduard, PAMÁTNÍK LIDICE, *Lidická vzpomínání*, Praha 2007.

VAŠÍČEK, Zdeněk – MAYER, Françoise, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, Brno – Praha 2008.

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Irena Kapustová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Michal Strobach, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 2.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce PhDr. Ireny Kapustové, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Denisa Bezperátová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce PhDr. Ireně Kapustové, Ph.D. za odborné vedení, pomoc, rady a strávený čas. Také bych chtěla poděkovat Mgr. Martině Kantové za poskytnutí rozhovoru na téma vzdělávacích programů v Lidicích. Zároveň děkuji rodině a přátelům za roky podpory při studiu.

Anotace

BEZPERÁTOVÁ, Denisa, *Výuka na místech paměti se zaměřením na dějiny druhé světové války na příkladu Lidic*, Hradec Králové: Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2023, 86 s., Diplomová práce.

Diplomová práce zasazuje místa paměti do prostředí historické kultury a táže se, jakou roli mohou sehrát v oborové didaktice dějepisu. Text se zabývá metodami, organizačními formami a konkrétními učebními figurami, prostřednictvím kterých lze vyučovat dějepis žáky základních škol přímo na místech paměti. Opomíjena nezůstává analýza existujících vzdělávacích materiálů, v nichž jsou osudy Lidic předkládány. Detailněji diplomová práce zkoumá a rozvíjí didaktický potenciál Památníku Lidice. Praktická část textu je zaměřena na tvorbu metodických a žákovských pracovních listů, které autorka nabízí jako možnou inspiraci při výuce tematiky druhé světové války a lidické tematiky především.

Klíčová slova: Lidice, místa paměti, didaktické aspekty, paměť.

Annotation

BEZPERÁTOVÁ, Denisa, Teaching history in places of memory with a focus on history second world war for example Lidice, Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023, 86 p., Diploma thesis.

The thesis places memory sites in the context of historical culture and explores their potential role in the teaching of history at the elementary school level. The text discusses methods, organizational forms, and specific teaching techniques that can be used to teach history directly at memory sites. The analysis of existing educational materials that present the fate of Lidice is not neglected. The thesis thoroughly examines and develops the didactic potential of the Lidice Memorial. The practical part of the text focuses on the creation of methodological and student worksheets, which the author offers as possible inspiration for teaching topics related to World War II and the Lidice theme in particular.

Key words: Lidice, memory sites, didactic aspects, and memory.

Obsah

Úvod.....	10
1 Historie a paměť	12
1.1 Kultura paměti.....	12
1.2 Paměť a historie.....	13
1.3 Kolektivní paměť	15
1.4 Individuální paměť	18
2 Místa paměti	19
2.1 Charakteristika míst paměti.....	19
2.2 Funkce míst paměti ve vzdělávání	20
2.3 Vybraná místa paměti v návaznosti na II. světovou válku.....	22
3 Lidice jako místo paměti	24
3.1 Historie Lidic.....	24
3.2 Památník Lidice.....	28
3.3 Vzdělávací programy lidického památníku.....	29
4 Didaktické aspekty výuky na místech paměti	33
4.1 Role historického pramene ve vzdělávání.....	33
4.2 Metoda orální historie	35
4.3 Beseda s pamětníkem	38
4.4 Badatelská výuka.....	40
5 Analýza učebnic dějepisu pro II. stupeň ZŠ	42
5.1 Učebnice a pracovní sešit nakladatelství Nová škola.....	43
5.2 Učebnice a pracovní sešit nakladatelství Taktik	45
5.3 Učebnice a pracovní sešit nakladatelství SPN	48
5.4 Badatelská učebnice a pracovní sešit z nakladatelství Fraus	51
5.5 Komparace výsledků analýzy učebnic různých nakladatelství.....	54
6 Pracovní a metodické listy.....	58

6.1	Pracovní a metodický list 1: Lidice a jejich osud.....	59
6.2	Pracovní a metodický list 2: Lidice očima Marušky Doležalové.....	62
6.3	Pracovní a metodický list 3: Lidice ve filmu	65
	Závěr.....	68
	Seznam použité a literatury	70
	Přílohy	73

Úvod

Místa paměti, ať už se jedná o území, budovu nebo památník jsou významnou součástí dějepisného vyučování a mají význam na utváření historického vědomí. Práce je rozdělená na teoretickou a výzkumnou část. Cílem teoretické části je vyzdvihnout didaktický potenciál těchto míst, která se nachází po celé České republice a nabídnout učitelům dějepisu způsoby výuky prostřednictvím návštěvy těchto míst. Práce se zaměřuje především na místa paměti II. světové války a blíže specifikuje památník Lidice, který se řadí mezi nejvýznamnější a současně nabízí jednu z nejrozšířenějších vzdělávacích nabídek pro školy i pedagogy.

Klíčovým tématem v úvodní části jsou pojmy paměť a historie, které spolu úzce souvisí a jejich výklad neodmyslitelně patří k problematice míst paměti. V české odborné literatuře se tématem zabývají např. Jiří Šubrt nebo Zdeněk Beneš. Zahraniční autoři, z jejichž myšlenek teoretická část vychází jsou Jacques Le Goff nebo Jan Assmann. Úvahy týkající se kolektivní paměti vychází z teorie Maurice Halbwachse. Zájem o paměť je v současnosti stále větší nejen mezi historiky, ale také u veřejnosti nebo v oblasti vzdělávání. Ve výuce dějepisu jsou často využívány vzpomínky pamětníků, fotografie, videa nebo se pořádají osobní setkání. Samotnou charakteristiku míst paměti uvádí druhá kapitola práce a vychází ze stěžejní studie francouzského historika Pierra Nory – Mezi paměti a historií. Zmíněno je také fungování míst paměti ve vzdělávání a možnosti, které lze využít při jejich návštěvě.

Součástí práce je popis vzdělávacích programů, které Lidický památník nabízí pro školy. Informace o vzdělávacích programech památníku byly získané prostřednictvím rozhovoru s jejich autorkou a edukátorkou paní magistrou Kantovou. Zaměření práce na Lidice plyne z široké nabídky vzdělávacích aktivit, které památník nabízí a z přesvědčení, že je velmi důležité žáky konfrontovat s osudem lidických obyvatel a historickým kontextem tragédie, která měla mezinárodní přesah.

Didaktické aspekty výuky na místech paměti jsou předkládány na základě již existujících vzdělávacích programů. Zdůrazněno je především využití historických pramenů, které zachycují vzpomínky přeživších dětí z Lidic. V první řadě se jedná o písemné prameny či audiovizuální nahrávky. V současnosti se zvyšuje zájem o badatelskou výuku, která se stává součástí vzdělávacích programů i v Lidicích. Z toho důvodu je uvedené metodě výuky věnována část kapitoly, která je primárně postavená na informacích z metodické příručky Paměť a projektové vyučování v dějepise, jejímiž autory jsou Hana Havlůjová, Jaroslav Najbert s kolektivem autorů.

Podstatu práce tvoří výzkumná část, která se zabývá výukou na místech paměti na příkladu Lidic a komparuje ji s obsahem dějepisných učebnic. Cílem částečné obsahové analýzy učebnic je, aby bylo zřejmé, s jakými znalostmi žáci přichází do památníku, a co je vhodné zařadit do pracovních listů nebo vzdělávacích programů. Analýza se blíže zaměřuje na problematiku Lidic a zkoumá v jakém rozsahu je téma předkládáno žákům v učebnici, zda je téma doplněno fotografiemi nebo mapou, porovnává didaktickou vybavenost učebnic, ale i pracovních sešitů. Analýza se týká současně nejpoužívanějších učebnic dějepisu z nakladatelství Nová škola, Taktik, Státní pedagogické nakladatelství a nejnovější badatelské učebnice z nakladatelství Fraus. Dílčím cílem diplomové práce je vytvoření pracovních a metodických listů vztahujících se k problematice Lidic.

1 Historie a paměť

Historie a paměť jsou dva odlišné pojmy, nicméně mají mnoho společného. Kapitola objasňuje vzájemný vztah paměti k historii. Současný zájem nejen historiků, ale i veřejnosti o paměť stále roste. Ve školním prostředí jsou vzpomínky běžnou součástí výuky dějepisu. Jaký je rozdíl mezi individuální a kolektivní pamětí a proč má paměť pro společnost význam?

1.1 Kultura paměti

Již ve starověkém Řecku se lidé pokoušeli kapacitu své paměti ovlivnit nejrůznějšími technikami. Paměť byla častým předmětem diskusí řeckých filosofů. Např. Platónův *tzv. paradox paměti*, který uskutečňuje v duši věci, které přítomny nejsou. Jeho žák Aristoteles se zabýval rozdíly mezi pamětí a imaginací.¹ Odkazy na paměť lze ale nalézt i ve starověké poezii. Například řecký básník Simonidés v 6. století př. n.l. jako první použil pojem umění paměti neboli ars memoriae či ars memorativa. Tento pojem převzali Římané a chápali ho, jako způsob udržet si konkrétní místa či události ve svém vědomí a vytvoření si tzv. duchovních obrazů, které se pojí s konkrétními událostmi či místy. Nejvýznamnější antický spis Rétorika pro Herennia pojednává o umění paměti, a jako první rozlišuje paměť přirozenou a umělou. Umění paměti se podle Assmana vztahuje pouze k jednotlivci a jeho individuálním schopnostem využít techniky k rozšíření vlastní paměti.²

Umění paměti je však podle autora čistě antický pojem a nelze ho zaměňovat za tzv. kulturu vzpomínáním. Assman vysvětluje rozdíl mezi uměním paměti a kulturním vzpomínáním tak, že „*čím je pro umění paměti prostor, tím je pro kulturu vzpomínání čas*“. Kulturní vzpomínání se pojí s minulostí, která vzniká, když se k ní lidé vztahují. V konfrontaci s tím je čas. Pro člověka je přirozenější teze, že minulost vzniká na základě plynutí času. Assman příklad interpretuje pomocí Cicerova spisu „*společnost může žít pro den a nechat dnešek propadnout minulosti a v zapomnění, nebo mohou všechno své úsilí zaměřit na to, aby dnešek učinili trvalým a to např. tak, že všechny plány zaměřují na věčnost*“.³

¹ Jiří ŠUBRT – Štěpánka PFEIFEROVÁ, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, Historická sociologie 1, 2010, s. 9.

² Jan ASSMANN, *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha, 2001, s. 31–32.

³ *Tamtéž*, s. 32–33.

Lidská paměť je schopnost člověka využívat své vědomí k uchování minulých událostí či zkušeností. Psychické funkce člověka neodmyslitelně patří mezi hlavní aspekty ovlivňující paměť. Francouzský historik Jacques Le Goff označil paměť jako „*prvotní surovinu historie*“, je to hlavní náplň, ze které historie jako věda čerpá. Paměť pracuje nepřetržitě napříč generacemi, z toho důvodu je vystavena riziku manipulace s časem a společností.⁴ Historie a paměť byla až do současnosti podle Le Goffa zaměňována. Historie se rozvíjela „*na základě vzpomínání, anamnézy a pamatování*“ což vede k postupnému přecházení od historie k tzv. kolektivní paměti. Paměť můžeme považovat za primární prvek soudobých aktivit společnosti.⁵

Le Goff rozlišuje 5 etap lidské paměti: *1. etnická paměť, která se vztahovala na společnost bez písma, 2. rozmach paměti od pravěku po starověk s jejím vývojem od ústní podoby k písmu, 3. středověká paměť, která má za úkol držet v rovnováze paměť ústní a písemnou, 4. psané paměti od 16. století do současnosti, 5. současný vysoký zájem o paměť.*⁶

Nárůst zájmu o téma paměti můžeme vnímat od konce 70. let 20. století, kdy se postupně vytrácí tehdejší generace, která má živě v paměti zločiny a katastrofy 20. století. Mezi další důvody zájmu o paměť můžeme zařadit i postupný zánik náboženského cítění. Interpretace paměti, tedy minulých událostí a jevů, může zapříčinit hluboce zakořeněné společenské problémy, které v českém prostředí rezonují v průběhu 20. století. V této době společností otrásají sociální změny a politické události.⁷ Vývoj civilizace umožnil pokrok v moderní době a dnes máme k dispozici umělou paměť např. v podobě počítačů, tabletů, datových nosičů, které nám umožňují uchovávat různé vzpomínky a informace.⁸ Od pojmu paměť se v různých vědních oborech odvíjejí subkategorie. Některým z nich, úzce souvisejícím s předmětem diplomové práce, se věnuje text dále.

1.2 Paměť a historie

Francouzský historik Francois Hartog označuje paměť za vůdčí slovo, které je v přítomnosti doprovázeno smutkem, traumatem a minulostí v přítomnosti. Paměť rozlišuje bariéru mezi minulostí a přítomností, je to „*most mezi světem živých a tím zázvětím, k němuž obrací vše, co opustilo světlo slunce*“. Paměť se podle Hartoga stává alternativou historie, ke které

⁴ Jacques LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha, 2007, s. 70–71.

⁵ *Tamtéž*, s. 111.

⁶ *Tamtéž*, s. 70–71.

⁷ Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT, *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*, Praha, 2014, s. 8.

⁸ J. ASSMANN, *Kultura a paměť...*, Praha, 2001, s. 26.

se obracíme a již není doplňkem nebo přídatkem k historické skutečnosti. Podle Hartoga je „*historie uvězněná v národě, s historiky ve službách jakési v podstatě oficiální historie a paměť nabízí terapeutickou alternativu*“. Fenomén paměti spočívá především v tom, že neřeší velkou historii vítězů a národů, ale historii obětí nebo zapomenutých menšin.⁹ Rozdílem mezi pamětí a historií se také věnoval Maurice Halbwachs, který zastává názor, že univerzální paměť neexistuje a historie není typem paměti. Následnost je pojátkem pro historii a paměť – „*protože tam, kde už nikdo nevzpomíná na minulost, nastupují dějiny*“.¹⁰ Historik Le Goff také zkoumá vztahy mezi pamětí a historií. Ve svém díle se snaží objasnit chápání dějin a paměti, přítomnosti a minulosti. Domnívá se, že historie je vědou o minulosti, pokud splňuje požadavek, že minulost je hlavním předmětem, za předpokladu neustálé zpochybňované rekonstrukce.¹¹ Paměť popisuje jako interdisciplinární pojem, který se týká mnoha oborů. Studium paměti by mělo být stěžejní k pochopení problematiky mezi časem a dějinami.¹²

Francouzský filozof Ricoeur tvrdí, že paměť jakožto „živná půda“ historie je nyní na vrcholu v historii kultury. Svůj postoj obhajuje vznikem a vývojem dějin mentalit, které staví historii mezi další kulturní jevy. Dějiny mentalit jako takové, dle Ricoeura přispívají k „*sebekritice paměti, především na úrovni paměti kolektivní*“. Chápe tedy paměť jako součást historie, která se ale za daných podmínek může oddělit. Každá historická událost má svou paměť, která danou událost pokrývá, avšak různě. Ricoeur ve své přednášce použil jako příklad proces s francouzským kolaborantem Klausem Barbiem. V případě se společnost řídila nejprve danými fakty, až později vycházely díky vyprávění a pamětem najevo zločiny, které měly za následek deportaci a usmrcení několika milionů židů. Právě v podobných případech se dělí „*hranice chápání paměti jakožto předmětem historie a paměti jako skutečnou schopností jednotlivců*“.¹³

Pro paměť a historii z hlediska školní didaktiky dějepisu je důležitým aspektem sdílení „*společných představ o minulosti, které tvoří neoddelitelnou součást historické kultury dané společnosti*“. Významným činitelem se v propojení dějepisu a paměti ve školním prostředí stala rodinná paměť.¹⁴ Avšak tendence mezi rodinnou pamětí, vzpomínkami rodinných pamětníků se mohou velmi lišit od oficiálních informací ze školního prostředí, jedná se tak o velmi konfliktní oblast. Sřet těchto názorů a konfrontace hodnot může vyvolat dokonce „*traumatizaci na straně*

⁹ Francois HARTOG, *Věřit v dějiny*, Brno, 2016, s. 36.

¹⁰ Maurice HALBWACHS, Gérard NAMER a Marie JAISSON, *Kolektivní paměť*, Praha, 2009, s. 103.

¹¹ Jacques LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha, 2007, s. 119.

¹² *Tamtéž*, s. 71.

¹³ Paul RICOEUR, *Paměť, historie, zapomnění*, In: Pandora: kulturně-literární revue, č. 24–25, 2012, s. 165.

¹⁴ Hana HAVLŮJOVÁ – Jaroslav NAJBERT a kol., *Paměť a projektové vyučování v dějepise*, Praha, 2014, s. 9.

žáků, nebo pamětníků, případně může vést k mezigeneračnímu rozkolu“.¹⁵ Dá se tak předpokládat, že „v rodině se nehovoří pouze o historických faktech. Tradování je dynamickou interpretací, jejímž smyslem je formování základního obrazu vlastní minulosti, vlastního života a také rodinné tradice. Proces vzpomínání v rodině je aktivním přetvářením minulosti a její aktualizací. Obrazně řečeno, rodinné album může ležet společně s lexikonem historie na policiče v obývacím pokoji, když je však otevřete, mohou vyprávět zcela odlišné příběhy“.¹⁶

1.3 Kolektivní paměť

Francouzský sociolog Emile přišel s myšlenkou tzv. kolektivního vědomí, které ve své práci charakterizuje jako soubor hodnot, norem a přesvědčení ve které jednotlivý členové společnosti věří a vnímají je. I přesto, že jsou jednotlivci nositeli tohoto vědomí a myšlenky na ně působí skrze individuální zkušenosti, samotné kolektivní vědomí není totožné s individuálním vědomím. Podle Durkheima kolektivní vědomí obsahuje subjektivní prvky jednotlivců, ale je třeba jednotlivé prvky odstranit, aby se kolektivní představy co nejvíce konkretizovaly.¹⁷

Obsahem kolektivní paměti se mohou stát události, které jsou interpretovány přímými účastníky událostí. Podle Řezníka se kolektivní paměť především týká událostí, které postihly v minulosti celou společnost a jsou považovány za závažné. Za společnost, která nese kolektivní paměť můžeme považovat skupinu jedinců (např. vesnici, sociální skupinu ale i národ), která se ve své podstatě může diferenciovat. Subjektem, který předává určitou paměť, ale může být i instituce.¹⁸ Schopnost paměti má každý jedinec, avšak neznamená to, že minulost má původ právě v jedinci. Minulost a její znalost není záležitostí konkrétních osob, protože s minulostí se seznamujeme v různých sociálních skupinách, od kterých přebíráme různé vědomosti.¹⁹ Le Goff tvrdí, že je třeba zkoumat kolektivní paměť v jejím dlouhodobém trvání a dle jeho slov, jde o „převrácení historického pohledu, který se předává mezi jedinci ve společnosti“.²⁰

Jan Assman popisuje kolektivní paměť jako reakci na určité prostředí, např. v rámci rodiny nebo sousedství. V každém prostředí si vytváříme vlastní identitu, která nás řadí do různých sociálních rolí, ve kterých jsme schopni si utvářet vlastní vzpomínky, které se mohou vázat

¹⁵ Hana HAVLŮJOVÁ – Jaroslav NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 11.

¹⁶ *Tamtéž*, s. 14.

¹⁷ Emile DURKHEIM, *Společenská dělba práce*, Brno, 2004, s. 75.

¹⁸ Miroslav HROCH, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*. In: *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*, Praha, 2014, s. 24–25.

¹⁹ Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT, *Kolektivní paměť...* Praha, 2014, s. 83.

²⁰ Jacques LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha, 2007, s. 108.

k nějakému místu, času nebo k společnosti. Podle Assmana je předním aspektem fungování kolektivní paměti jazyk, protože naše paměti žijí v naší komunikaci. Pokud by se komunikace přerušila, může situace vést k zapomnění.²¹ Mezi další průkopníky kolektivní paměti patří Maurice Halbwachs, který navázal na myšlenky známého sociologa Durkheima. Oba se ztotožňují s myšlenkou, že společné kolektivní vědomí nemůže být vyloženo pouze na základě faktů o individuální psychice.²² Halbwachs ve svém díle poprvé užil pojem *memoire collective* ve 20. letech 20. století.²³

Halbwachs předkládá tzv. rámce paměti a tvrdí, že „*paměť se konstituuje, funguje a reprodukuje v určitých sociálních rámcích, které jsou vytvářeny lidmi žijícími ve společnosti. V nichž jsou naše vzpomínky zasazeny a zpracovávány, jimi je určena relevance toho, nač vzpomínáme.*“²⁴ Tyto rámce paměti obsahují informace, které jsou zde uložené a díky paměti vybavitelné. Informace obsažené v rámcích paměti jsou stěžejní v orientaci mezi prostorem a časem, historií, geografii, biografií, politickými pojmy nebo pouhou běžnou zkušeností. Rámce jsou většinou jazykové, prostorové nebo časové povahy a můžeme je přirovnat k jakémusi klíči, který otevírá dveře do vědomí a vzpomínek, interpretuje Assman Halbwachse. Autor dále zmiňuje, že rámce nejsou individuální, ale odkázané na společné vzpomínky stejné skupiny lidí. Halbwachs patří mezi historiky, kteří odmítají myšlenku zachovávání historie a vzpomínek v individuální paměti.²⁵

Francouzský filozof Paul Ricoeur, který se zabýval kolektivní pamětí a vztahem mezi pamětí a historií ve svém stěžejním díle *Paměť, dějiny a zapomnění*. Paměť a historie spolu koexistují ve velmi úzkém vztahu, to odvozuje Ricoeur od toho, že historie je jednou z dimenzí paměti. Ve svém díle se pokouší analyzovat různé problémy týkající se paměti, kterou převádí z individuální na kolektivní úroveň a tvrdí, že „*na jedné straně může být paměť ve snaze vyhnout se utrpení nebo pocitu viny potlačována, na straně druhé může být nadužívána a stát se předmětem manipulace. Tato zranitelnost paměti je výsledkem vztahu mezi absencí věcí, na niž vzpomínáme, a její přítomností v podobě představy*“.²⁶

²¹ J. ASSMANN, *Kultura a paměť...*, Praha, 2001, s. 37.

²² N. MASLOWSKI aj. ŠUBRT, *Kolektivní paměť...*, Praha, 2014, s. 17.

²³ O *memoire collective* pojednává ve svých třech knihách *Společenské rámce paměti*, *Legendární topografie evangelií ve Svaté zemi* (Studie o kolektivní paměti) a *Kolektivní paměť*.

²⁴ N. MASLOWSKI – J. ŠUBRT, *Kolektivní paměť...*, Praha, 2014, s. 17.

²⁵ J. ASSMANN, *Kultura a paměť...*, Praha, 2001, s. 36.

²⁶ N. MASLOWSKI – J. ŠUBRT, *Kolektivní paměť...*, Praha, 2014, s. 31–32.

Ricoeur přistupuje k paměti cyklicky a dvěma způsoby. Z pohledu dějepisce označuje paměť jako živnou půdu, avšak ji můžeme chápat i jako „*zdroj opětovného přisvojení historické minulosti*“. Je třeba rozlišit oba přístupy z hlediska „*možnosti redukovat paměť na jeden z objektů historie mezi ostatními kulturními jevy*“. Tato redukce dle autora může zapříčinit rozchod mezi pamětí a historií. Jako z prvních možností rozkolu paměti a historie považuje období objevu a rozšíření písma, které napomohlo k „*ukládání lidské zkušenosti pomocí hmotných předmětů nezávislých na lidském těle: pomocí cihel, papyru, pergamenu, papíru apod.*“.²⁷

Podle názoru francouzského historika Pierra Nory je nutné termíny paměť a historii rozlišovat, protože se nejedná o to stejné. Nora tvrdí, že „*paměť je život, který vždy nesou skupiny živých*“ a proto se neustále vyvíjí dopředu a může se stát prostředkem k využití nebo zneužití. Nora hovoří o paměti jako o fenoménu, který je vždy aktuální a přítomný. Historie je podle Nory velmi problematičtá, protože se snaží o rekonstrukci událostí a faktů, které již nejsou. Historie je „*zobrazením minulosti které je, citové a kouzelné, zatímco paměť se snaží pouze s těmi detaily, které ji vyhovují, živí se vzpomínkami, které jsou nejasné, rozporné, obecné a nestálé, konkrétní nebo symbolické*“. Nora se shoduje s Halbwachsem a tvrdí, že na světě je tolik pamětí, kolik je skupin. Proto je paměť přirozená a sjednocuje skupiny. Paměť se může zobrazovat v prostoru nebo gestu, předmětu či obrazu, zatím co historie je podmíněná časem, evolucí a vztahy.²⁸ Podle Nory se historie vyčlenila z paměti díky vzniku historiografie. Jako příklad ve svém díle udává výčet nejznámějších francouzských historiků, a dle jeho slov si žádný z nich určitě nepředstavoval, že reprezentuje pouze určitou a konkrétní paměť. V jeho výčtu najdeme jména jako např. Michelet, který podle Nory neshrnoval pouze paměť lidu nebo Commyes, který podle Nory nebyl přesvědčený, že zobrazuje pouze dynastickou paměť. Tímto přístupem se snaží poukázat na individuální a subjektivní vnímání historie a paměti. Podle Nory se z toho jiného pohledu vydělila nová dvojice ve vnímání historie stát-společnost, která nahradila dvojici stát-národ. Z historie se pomalu stává společenská věda, přičemž paměť se z té kolektivní sféry přesouvá do individuální.²⁹

Nora navazuje na Halbwachsovu koncepci, která chápe kolektivní paměť jako produkt sociálních, nacionálních a náboženských skupin. Podle Nory není zásadní komunikace interpretující paměť, ale skutečnost, že se vytváří v určitém prostoru, tedy v místech paměti. Nora se nezajímá o orální historii jako takovou, ale snaží se zachytit významná místa, v nichž se paměť

²⁷ Paul RICOEUR, *Paměť, historie, zapomnění*, In: *Pandora: kulturně-literární revue*, č. 24–25/prosinec 2012, s. 162.

²⁸ Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha, 1998, s. 41–42.

²⁹ *Tamtéž*, s. 43.

vyvíjí.³⁰ Takovými místy mohou být ulice, hřbitovy, náměstí nebo např. symbolická místa. Konkrétním místem paměti s tragickým osudem se zabývá i tato diplomová práce.

1.4 Individuální paměť

Individuální paměť můžeme rozdělit na 3 typy – senzorickou, krátkodobou a dlouhodobou. Z hlediska historického je důležitá třetí varianta. Individuální paměť ale není dokonalá, protože vždy můžeme cokoliv zapomenout, nebo vzpomínku uchovat ve zkreslené podobě. Zapomínání je označováno jako jeden z hříchů paměti, avšak psychologové ani lékaři se nemohou shodnout nad tím, co zapomínání způsobuje.³¹

Názory na individuální a kolektivní paměť se velmi liší. Někteří historikové souhlasí s Halbwachsovou teorií, že individuální paměť neexistuje, i když se sám ve svém díle určitému náznaku možnosti existence individuální paměti dopustil. Naopak někteří odpůrci kolektivní paměti argumentují tezí, že „*skupina nemá jeden mozek, ve kterém by byly uloženy funkce paměti*“, z toho důvodu, že kolektivní paměť není záležitostí jednotlivých míst ale jednotlivců. Individuální přístup k vnímání paměti je však záležitostí především psychologů a psychoanalytiků. Dříve než Halbwachs se fenoménem paměti zabýval rakouský psycholog Sigmund Freud, který přišel s tzv. nevědomím a potlačením paměti. Freudovým ústředním zájmem bylo zjistit, kam se ztrácí naše vzpomínky. Jeho závěr se velmi liší od Halbwachsovi koncepce. Freud totiž dochází k závěru, že „*paměť je zakotvena v individuální nevědomé mysli, ze které se dá odhalit pomocí analýzy*“.³² Freud analyzoval individuální a kolektivní paměť pomocí religiózních mýtů, např. hypotetická vražda Mojžíše Židy, kdy tuto událost popisuje jako skupinové trauma, které se projevuje obdobně jako trauma jednotlivce.³³

³⁰ Jiří ŠUBRT, *Paměť jako sociologický problém*, AUC Philosophica et Historica, 1994, s. 66.

³¹ Milan HES, *Promluvili o zlu*, Praha, 2013, s. 59–60.

³² Radmila ŠVARŤČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí*, in: *Dějiny-teorie-kritika*, 2007, s. 241–242.

³³ Pavel BARŠA, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, Praha, 2011, s. 46.

2 Místa paměti

Záměrem kapitoly je definovat podstatu míst paměti, jejich historii i jejich funkci ve vzdělávání, ať už ve školách nebo přímo v terénu. Hlavním východiskem při zpracování kapitoly, jsou studie francouzského historika Pierra Nory, který zásadně ovlivnil zájem historiků, ale i veřejnosti o památná místa. Část věnující se edukačním činnostem památných míst je postavena z velké části na publikaci *Paměť a projektové vyučování*, která se zabývá didaktickými inovacemi ve výuce dějepisu. Nejsou opomenuta místa paměti, která jsou zaměřená na dějiny druhé světové války a nabízejí vzdělávací činnosti pro školy.

2.1 Charakteristika míst paměti

Místa paměti jsou specifickou součástí dějin, která utváří hodnoty v rámci kolektivní identity. Jejich úkolem by mělo být především zrcadlit a doplňovat historii v rámci oficiálního dějepisu. Místa paměti mohou nabídnout jiný pohled na dějiny, který se nemusí shodovat s veřejně podávanou představou. Hlavním charakteristickým prvkem těchto míst je vytváření historické kolektivní paměti a vnímání místa veřejností jako památného ve spojení s konkrétní historickou událostí. Díky takovým místům můžeme v naší paměti uchovávat vzpomínky a informace týkající se malých událostí (každodenní život), které by byly zapomenuty na úkor velkých událostí (politické dějiny), které nám jsou povětšinou předkládány.³⁴

Samotný pojem místa paměti poprvé užil francouzský historik Pierre Nora ve své práci *Les Lieux de mémoire*. Jedná se o několiksvazkový sborník, do kterého přispělo více než 45 francouzských historiků a historiček. Norova práce se snaží postihnout různá významná francouzská místa spojená s národní identitou. Hlavními otázkami jsou, jakým způsobem byla místa vnímána veřejností v průběhu staletí až do současnosti a jakou roli sehrála při utváření kolektivní identity.³⁵ Místo paměti nemusíme vždy chápat jako konkrétní budovu či vymezenou oblast. Český historik Eduard Maur konstatuje, že „*mohou to být historické památky typu pomníků, budov a míst spojených s významnými událostmi nebo se životem významných osob, ale třeba i písňe, prapory a jiné lidské i přírodní výtvoři, které spojením s určitým příběhem nabývají symbolického významu a samotnou paměť tak upevňují, stabilizují a zajišťují její kontinuitu*“.³⁶

³⁴ Barbora ČERMÁKOVÁ – Markéta DÉVÁTÁ, *Pamětní místa. Topografie soudobé paměti národa a její reflexe*, 2015, s. 5.

³⁵ Pavel MÜCKE, *Místa paměti druhé světové války: svět vojáků československého zahraničního odboje*, Praha, 2014, s. 18–19.

³⁶ Eduard MAUR, *Paměť hor*, Praha, 2016, s. 18.

Rozlišení v rámci fungování míst paměti nabízí i Le Goff, který je rozděluje na a) topografická místa paměti (např. archiv), b) symbolická místa (např. památná událost, poutí), c) funkční místa (např. učebnice, autobiografická literatura).³⁷

Pierre Nora vychází z podobného pojetí. Spatřuje místa paměti v představě toho, co tvoří, zakládá a vytváří naše společenství. Můžou to být hřbitovy, svátky, protokoly a další. Místa paměti jsou produktem spontánní paměti a našeho vědomí, které uchovává vzpomínky. Z toho důvodu se společnost upíná na vyhrazená místa, kde stráží svou paměť. Místa paměti podle Nory jsou důsledkem tzv. vratného efektu – „*Historické momenty vytržené, ovšem zároveň navrácené pohybu dějin. Nejsou zcela živé, nejsou docela mrtvé – jako ony škeble na břehu, když moře ustoupí z živé paměti*“.³⁸

Místo paměti může mít i imaginární charakter. Autor knihy *Promluvili o zlu*, Milan Hes ve svém díle zmiňuje existenci tzv. virtuálních míst paměti a odkazuje na zatím nerealizovaný projekt oživení celé části nebo čtvrti města, se kterým přišel Miloš Žiak ve své práci *Stratené mesto*. Projekt je zasazen do bývalé židovské čtvrti tzv. bratislavské Podhradie. V části města by projížděla „*speciálně didakticky uzpůsobená električka historickej pamäte*“ a návštěvníkům místo dnešního pohledu na čtvrť by promítala historické obrazy konkrétní lokality. Vizualizace by propojila dějiny bratislavské části s minulostí celého města i státu, a to zejména v otázce důležitých historických událostí, které měly vliv na vývoj lokality.³⁹

2.2 Funkce míst paměti ve vzdělávání

Didaktický potenciál významných míst paměti se nabízí i ve školním dějepise. V užším slova smyslu, se může jednat o určitou lokalitu, se kterou je spojován historicky významný příběh. Cílem zájmu se mohou stát i místa, která nejsou dochovaná (např. zaniklé vesnice, nebo zničené hřbitovy) či místa, která prošla nějakou proměnou, nebo jsou do současnosti velmi zachovalá a slouží k původnímu účelu např. pomníky a poutní místa.⁴⁰ Ve školním dějepise se často setkáváme s představou pouhého memorování nekonečných informací a dat, při kterých se nám nedostává hlavní odpovědi, proč se je učit. Podobný způsob výuky není žádoucí a může vést u žáků k nižší koncentraci zájmů o dějepis, zároveň „*takové dějiny není možné vnímat jako součást našich dnešních životů a nemají pro nás osobně srozumitelný smysl*“. Pouhá zmínka o výskytu tragické

³⁷ Jacques LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha, 2007, s. 108.

³⁸ Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií...*, Praha, 1998, s. 46–47.

³⁹ Milan HES, *Promluvili o zlu*, Praha, 2013, s. 182–183.

⁴⁰ H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 18–19.

události v místní obci může v žácích evokovat spoustu otázek a vyvolat zájem či zvědavost zjistit více informací o dějinách regionu.⁴¹

Mezi nejčastěji využívaná a didakticky významná místa patří různé pomníky, které bychom však neměli vnímat pouze jako určité připomínky událostí. Jedná se o kulturně významná místa pro veřejnost, mohou se s nimi pojít různé vzpomínky, postoje nebo rituály. Výstavba pomníků je téměř vždy pod vlivem politické reprezentace, jejíž postoje jsou v památkách reflektovány. Většinou tyto památná místa reprezentují důležité osobnosti a podílejí se tak na utváření historického vědomí obyvatel. Avšak „*změna politického uspořádání může vést ke zpochybnění existence stávajících pomníků (zvláště pokud jsou poplatné oktrojovanému výkladu minulosti) a ke snahám jejich odstranění*“. V minulém století k takovým situacím docházelo poměrně často. Uvažování nad funkcí a historií památníků nebo jejich příběhů může žákům pomoci při pátrání ve vrstvách paměti.⁴²

Památná místa jsou prostorem, kde se „*učíme vytvářet a uplatňovat vlastní artefakty a zasahovat tak do řádu světa*“. Do této struktury spadají tzv. regionálně historická témata, která se stala významným pomocníkem při doplnění nebo dokreslení dějinných událostí ve školním dějepise. Teprve nedávno došlo k otevření tzv. brány školního dějepisu a výuka se posouvá do terénu, kde se zaměřuje na regionální místa paměti. Výuka může probíhat v rámci exkurze či školního poznávacího výletu. Hojně využívanou vyučovací formou při těchto návštěvách bývá projektová výuka, která má interdisciplinární charakter a „*dějepis se tak stává jen jedním z mnoha tematických a metodologických zdrojů, z nichž soudobá školní regionalistika vychází a čerpá*“.⁴³

Návštěva pamětních míst si klade za hlavní cíl „*vnější popis i dokumentaci objektu, památníku, sochy či domu*“. Úkolem žáků je zaznamenat různé vzpomínky a informace, které se k místu pojí. Vhodné je využití různých historických pramenů jako např. zprávy z dobového tisku, historické akce na daném místě apod. Pomocí pramenů si žáci mohou doplnit informace a zjistit příběh, který se k místu váže. Výuka může probíhat i tzv. badatelským způsobem, kdy žáci mají za úkol vyřešit konkrétní otázky. V rámci exkurze se mohou žáci vydat do místních knihoven či

⁴¹ Ondřej MATĚJKA, *Hledání živé historie*, in: *Tragická místa paměti: průvodce po historii jednoho regionu*, Praha, 2010, s. 17.

⁴² Projekt KONFLIKTNÍ MÍSTA PAMĚTI, *Pomníky a památníky* (výukový materiál), s. 3, dostupné z <https://clanky.rvp.cz/clanek/19757/POMNIKY-A-PAMATNIKY.html>.

⁴³ H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 96–97.

muzeí. Výstupem je např. prezentace, kterou žáci při vyučování realizují nebo didaktická procházka, ve které žáci budou v roli průvodců.⁴⁴

Při poznávání a odhalování příběhů památných míst, mohou žákům významně pomoci artefakty, se kterými se pojí vzpomínky pamětníků a vytvářejí spolu tzv. paměť věcí. Je vhodné zařadit muzejně-pedagogický koncept tzv. objektového učení, který je v současné době velmi využívaný v galerijním a muzejním vzdělávání. Hlavním úkolem této metody je „zprostředkovávat kulturní hodnoty shromážděné v paměťových institucích pomocí emocionálních zážitků a smyslové interakce s exponáty či skrze vlastní badatelskou a tvůrčí činnost“. Tento koncept lze využívat i při analýze rodinné minulosti (paměti). Pokud je hlavní snahou s předmětem spojit nějaký významný příběh, který se s rodinou žáka pojí, může daný předmět symbolicky zhmotnit zkušenost rodinného pamětníka.⁴⁵

2.3 Vybraná místa paměti v návaznosti na II. světovou válku

Po celém světě můžeme najít různá místa paměti, která jsou spojená s událostmi, které reflektují historické vědomí tamějších obyvatel státu, regionu či menší obce. Česká republika nabízí širokou nabídku míst, která jsou vhodná k dalšímu vzdělávání. Mezi nejvýznamnější se řadí Lidice, které zkoumá tato práce a Ležáky s obdobným osudem. Dalším významným místem je památník Terezín, který nabízí nejen vzdělávací programy pro školy, ale i semináře pro pedagogy. Terezínský památník se zaměřuje na celkovou problematiku holocaustu, antisemitismu, rasismu či nebezpečí nacistické ideologie, kterou představuje ve svých vzdělávacích činnostech. Během koronavirové krize vznikla možnost virtuálních prohlídek a řada online interaktivních programů pro školy, které lze využít i v současné době.⁴⁶ Podobnou vzdělávací činnost, ale v menším rozsahu nabízí památník obětem II. světové války v Hrabyni.

Jedním z míst, které současně vzniká je tzv. Památník ticha. Jedná se o historickou oblast nádraží Praha – Bubny, ze kterého bylo deportováno několik desítek tisíc židovských obyvatel do ghett, koncentračních a vyhlazovacích táborů. Na konci války zde probíhal odsun Němců. Projekt, který zaštiťuje ministerstvo kultury, by měl připomínat oběti holocaustu a předávat poselství s názvem *ŠOA V NÁS*. V Praze by tak vznikl první aktivní památník zabývající se tematikou Šoa s nabídkou vzdělávání.⁴⁷ Za místo paměti však můžeme považovat např. Centrum vizuální historie

⁴⁴ H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 94–95.

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 20.

⁴⁶ Dostupné z <https://www.pamatnik-terezin.cz/>.

⁴⁷ Dostupné z <https://www.pamatnikticha.cz/>.

Malach⁴⁸, které zprostředkovává audiovizuální archiv pamětníků holocaustu. Při návštěvě centra je možné začlenit i didaktické prvky, které mohou sloužit jako podpora pro tvorbu výukových materiálů, exkurzního vyučování či orální historie a dalších edukačních aktivit. V archivu lze nalézt přes padesát tisíc filmových svědectví, které mohou posloužit jako bohatý materiál do výuky.⁴⁹ Archiv „zachycuje celou historii dvacátého století viděnou těmi, kdo ji prožili – se všemi válkami, totalitními režimy, vlnami emigrace, perzekucí a traumaty – ale také s neutuchající vírou, že jednou se lidé z minulosti poučí“.⁵⁰

Didaktický potenciál můžeme hledat i v místech paměti, které nezastupuje žádná vzdělávací instituce. Učitel na podobných místech může pracovat s vlastními materiály. Zajímavých pamětních míst spojených s dějinami druhé světové války jsou stovky a mezi nejznámější u nás můžeme zařadit památník Operace Anthropoid, kostel sv. Cyrila a Metoděje v Praze nebo pohraniční opevnění jako je pevnost Hanička či Dobrošov. Za místo paměti ve vztahu k dějinám druhé světové války můžeme považovat i budovu pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové na Náměstí svobody, která sloužila jako shromaždiště osob před transportem do koncentračních táborů.⁵¹

⁴⁸ Dostupné z <https://ufal.mff.cuni.cz/malach>.

⁴⁹ Milan HES, *Promluvili o zlu*, Praha, 2013, s. 180–189.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 192.

⁵¹ Petr NOSÁLEK (ed.), *Místa Paměti národa: průvodce po místech spojených s událostmi 2. světové války*, Brno, 2015, s. 280.

3 Lidice jako místo paměti

Lidice jsou pevně zapsány do historického povědomí jako tragická událost. Obec byla v červnu 1942 vyhlazena nacistickým režimem. Tento hrozný čin se stal symbolem brutality, bezohlednosti války a genocidy. Památka Lidic slouží jako připomínka tragických důsledků, které mohou vzniknout, když nejsou respektována lidská práva a důstojnost. Osud, který postihl zcela nevinné obyvatele nejen Lidic, ale i Ležáků získal mezinárodní ohlas po celém světě. Na území bývalých Lidic vzniklo pietní místo, které dodnes veřejnosti připomíná hrůzy nacistických zločinů. Současně organizace Památník Lidice pořádá vzdělávací programy pro školy a pedagogy, které seznamují s historií obce, kontextem událostí a zaměřují se na osudy obyčejných obyvatel z Lidic. Velmi vzácné jsou vzpomínky přeživších dětí, které jsou hojně využívány ve vzdělávacím aparátu památníku.

3.1 Historie Lidic

První písemná zmínka o obci Lidice pochází ze Zbraslavské kroniky, ve které se píše „*že za vlády Jindřicha Korutanského se v únoru 1309 zmocnili bohatí němečtí měšťané z Prahy a Kutné Hory šesti nejvyšších zemských úředníků a uvěznil je v „ad castrum Lutitz“ čímž měl kronikář nejspíše na mysli tvrz Tasov, která se nachází necelý kilometr od Lidic*“. V průběhu 15. století Lidice patřily Petru Meziříčskému, avšak během husitských válek byly zdevastovány. Další důležitá zmínka, která pochází z urbáře roku 1608 poznamenává, že v Lidicích se nacházelo celkem šest poddaných a poblíž byly dva hájky s názvem Peklo a Jalovčiny. Ještě před třicetiletou válkou potkal Lidice stejný osud jako za husitských válek. Do historie Lidic zasáhla velkovévodkyně Anna Marie Františka Toskánská, která vlastnila buštěhradské panství a nechala vybudovat lidický kostel. Roku 1713 se objevuje první informace o lidické škole. V dalších dekadách žili lidičtí obyvatelé v poklidu a míru, tuto situaci ale narušil začátek první světové války.⁵²

Rok 1914 se stal významným mezníkem v životě lidických obyvatel, zejména dospělých mužů, kteří museli obec opustit a narukovat do války. Nešťastné období vyvolalo v obci chudobu a hlad, jelikož většina potravin a hodnotných věcí bylo odvedeno armádě. Celkem šest lidických mužů vstoupilo do legií, které bojovaly za samostatný stát Čechů a Slováků. V první světové válce padlo celkem 15 obyvatel Lidic.⁵³ Společenským centrem obce byla lidická škola a kostel s farou

⁵² Eduard STEHLÍK, *Lidice: příběh české vsi*, Praha, 2004, s. 6–7.

⁵³ *Tamtéž*, s. 7–8.

či hostinec U Šilhánů, ve kterém se pořádaly různé zábavy, hasičské plesy a scházel se tu fotbalový, ale i hokejový oddíl nebo členové knihovního spolku Vlast.⁵⁴

Velmi váženými osobnostmi se v průběhu 30. let staly Adolf Ottomanský a Josef Šternberk. První jmenovaný byl řídícím učitelem školy a druhý farářem a autorem kroniky, která se stala ústředním pramenem života obyvatel Lidic v meziválečné době a krátce po ní (do r. 1942). Ve své kronice farář zachytil začátek okupace Československa v březnu 1939. Přímo na faře byli ubytováni němečtí důstojníci, kteří kontrolovali doklady obyvatel o árijském původu. Tyto dokumenty představovaly většinou rodokmeny, které sahaly až do 18. století.⁵⁵ Okupace vyvolala velmi negativní ohlasy mezi lidickými obyvateli. V dubnu 1939 Adolf Hitler slavil padesáté narozeniny, během kterých byly v obci vyvěšeny nacistické vlajky. Stejná situace nastala i na podzim, kdy byla vyhlášena oslava na počest dobytí Varšavy. Obyvatelé, kteří nesympatizovali s nacistickým režimem, v noci strhávali vlajky a podobizny Hitlera, dávajíc tím najevo svůj nesouhlas.⁵⁶

Po vypuknutí druhé světové války v září 1939 byl v Lidicích jako v ostatních obcích stanoven přidělový systém na potraviny, uhlí, látky apod. V prosinci téhož roku následovaly ukrutné mrazy, které pozastavily výuku v lidické škole z důvodu nedostatku uhlí.⁵⁷ Muži byli opět povoláni k armádě a mezi nimi i lidičtí důstojníci Josef Horák a Josef Stříbrný, kteří sehráli roli v lidické tragédii. V září roku 1941 se v Protektorátu Čechy a Morava ujal vlády nový zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich, který byl nasazen s hlavním cílem odstranit domácí odbojové skupiny. Ještě týž den Heydrich vyhlásil v protektorátu stanné právo a zahájil masové vraždění všech úhlavních nepřátel nacistického režimu. Heydrich se stal terčem odbojových skupin a 27. května 1942 byl na něj uskutečněn atentát v Praze na Libni, který je znám pod názvem Operace Anthropoid. Tento čin zrealizovali rotmistři Josef Gabčík a Jan Kubiš, kteří z místa činu stihli utéct a ukrýt se. O pár dní později Heydrich zemřel v nemocnici a na jeho místo nastupuje nový zastupující říšský protektor Kurt Daluege. Události související se smrtí Heydricha měly rozsáhlý dopad na československé obyvatelstvo. Pátrání gestapa po atentátnících nebylo ani po několika dnech úspěšné.⁵⁸

⁵⁴ Přemysl VEVERKA, *Poutníkův lidický průvodce*, Nymburk, 2009, s. 19.

⁵⁵ Vojtěch KYNCL, *Lidice: Zrození symbolu*, Praha, 2015, s. 28–36.

⁵⁶ Vojtěch KYNCL, *Lidice: Zrození...*, Praha, 2015, s. 61.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 28–36.

⁵⁸ E. STEHLÍK, *Lidice: příběh...*, Praha, 2004, s. 58–67.

Na konci května 1942 se jistý Václav Říha rozhodl kontaktovat skrz dopis Annu Maruščákovou, kterou již dříve poznal. Dopis byl poslán do firmy Palaba, kde Anna pracovala. V tomto dopise bylo napsáno:

*Drahá Aničko! Promiň, že ti piši tak pozdě a snad mě pochopíš, neboť víš, že mám mnoho starostí. Co jsem chtěl udělat, tak jsem udělal. Onoho osudného dne jsem spal na někde na Čabárně. Jsem zdrav, na shledanou tento týden a pak se již nevidíme. Milan.*⁵⁹

Podezřelý dopis byl předán továrníkovi Janu Jaroslavovi Pálovi, který ho bez prodlení předal bezpečnostním složkám, které ještě týž den zatkly Annu Maruščákovou a o den později autora dopisu Václava Říhu. Při výslechu Maruščákové bylo zjištěno, že byla Říhou požádána, aby vyřídila pozdravy v Lidicích od důstojníka Josefa Horáka. Gestapo vyšetřovalo okolnosti kolem Josefa Horáka a Josefa Stříbrného, kteří měli trvalé bydliště v Lidicích a v současné době působili v československé zahraniční armádě.⁶⁰ Zjištěné informace se staly Lidicím osudné, jelikož nacističtí pohlaváři potřebovali najít viníky a potrestat je.

Dne 9. června 1942 probíhala mezi Prahou a Berlínem četná komunikace, přičemž až navečer v 19,45 byl uskutečněn telefonát K. H. Franka do Prahy, který vydal rozkaz zlikvidovat Lidice, a další několik kilometrů vzdálenou vesnici. Až ve večerních hodinách po intenzivní komunikaci mezi K. H. Frankem⁶¹ a H. Böhmem⁶² bylo rozhodnuto, že budou zastřeleni všichni dospělí muži, ženy budou poslány do koncentračních táborů a děti odpovídající rasovým podmínkám budou poněmčeny a poslány na převýchovu.⁶³ O den později se na Horákově statku shromáždila popravčí četa, která popravila celkem 173 lidických mužů. Oběti byly popraveny dvěma ranami do prsou a jednou do hlavy. Na celou akci dohlížel H. Böhme a šéf pražského gestapa Hans Ulrich Geschke⁶⁴. Těla obětí byla pohřbena do masového hrobu, který vykopali terezínští vězni.⁶⁵ O tomto incidentu podal jedinečné video svědectví pan Viktor Laš, který byl donucen s ostatními vězni kopat.⁶⁶

⁵⁹ E. STEHLÍK, *Lidice: příběh...*, Praha, 2004, s. 70.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 70–71.

⁶¹ *Karl Hermann Frank působil jako státní tajemník Úřadu říšského protektora. Za účast a hlavní podíl viny při vyhlazení Lidic byl v květnu 1946 veřejně popraven.*

⁶² *H. Böhme vykonával funkci SS-Standartenführera. V Lidicích se přímo podílel na řízení poprav a vypalování domů. Není známo, kdy zemřel.*

⁶³ V. KYNCL, *Lidice: Zrození...*, Praha, 2015, s. 144.

⁶⁴ *Hans Ulrich Geschke zastával funkci SS-Standartenführera a osobně dohlížel na akci v Lidicích. Jeho osud po válce není znám.*

⁶⁵ E. STEHLÍK, *Lidická vzpomínání*, Praha, 2007, s. 46–49.

⁶⁶ Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=QKaazmSEpCo>.

Všechny majetek obyvatel byl zabaven. Budovy obce byly zapáleny a k ničení byly použity také miny. Vyrabován byl i hřbitov, na kterém nacisté ničili pomníky, vykopávali ostatky a vykrádali hrobky. Původní plán srovnat Lidice se zemí a vymazat je z mapy byl naplněn. V době pálení a rabování obce byly ženy převezeny do budovy kladenského gymnázia, kde jim byly odebrány děti. Celkem 82 dětí bylo převezeno do vyhlazovacího tábora v Chelmnu, ani o jednom z nich se nedochovaly žádné zprávy a předpokládá se, že byly zavražděny ihned po příjezdu. Pouze tři děti byly vybrány na převýchovu v Kladně a dalších sedm v polské Lodži. Ženy, které se nacházely ve vysokém stupni těhotenství, byly po porodu separovány od svých dětí a poslány do tábora Ravensbrück. Čtyři děti, které se narodily, byly zapsány pod německými jmény do matriky, ale konce války se dožilo pouze jedno. Z celkem 203 lidických žen přežilo 143.⁶⁷

Lidický zločin byl na konci války odsouzen a nahlášen československou exilovou vládou u Komise pro vyšetřování válečných zločinů, kterou zaštiťovala OSN. Celkem bylo obviněno čtyřicet čtyři nacistických příslušníků, a to i z řad tajné policie a úředníků. Odsouzeni byli i vysocí němečtí důstojníci K. H. Frank, K. Daulege, H. U. Geschke, H. Böhm a velitel kladenského gestapa H. Wiesmann.⁶⁸

Po válce vznikl projekt na vybudování nových Lidic, ten se začal postupně realizovat, když „československá vláda rozhodla na svém zasedání 6. června 1945 o obnovení Lidic a současně zrušení všech rozhodnutí okupačních úřadů, která obec i název Lidice vymazala z mapy. Zrušeno bylo rozhodnutí o úředním zániku jména obce, o připojení Lidic ke katastrálnímu území Buštěhradu i domovského práva v Lidicích. Aby přípravy bylo možné zahájit, k obnovení Lidic a zachování jejich historického významu, byl zřízen Přípravný výbor Společnosti pro obnovu Lidic“.⁶⁹

Dne 10. června 1945 bylo na území Lidic uskutečněno pietní setkání, kterého se zúčastnilo přes sto padesát tisíc lidí včetně prezidenta Edvarda Beneše. Na místě, kde byli lidičtí muži popraveni, byl postaven kříž s trnovou korunou. Při setkání bylo vyhlášeno několik důležitých oznámení, jedno z nich se týkalo obnovy Lidic. Na setkání byl uskutečněn projev jednou z přeživších Annou Hroníkovou, která prosila za všechny lidické ženy o pomoc při hledání ztracených dětí. V této době ještě nikdo neměl tušení o osudu lidických dětí. In memoriam byla obětem udělena vyznamenání Československého válečného kříže 1939. Prezident Beneš vyznamenal i samotnou obec v roce 1946. Od roku 1947 se začalo pracovat na budování nových

⁶⁷ E. STEHLÍK, *Lidická vzpomínání*, Praha, 2007, s. 92–103.

⁶⁸ V. KYNCL, *Lidice: Zrození...*, Praha, 2015, s. 404.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 442–444.

Lidice. Přeživším ženám a dětem byly přislíbeny domy v nové obci. Do roku 1950 byla zakončena první fáze realizace a v průběhu padesátých let projekt pokračoval. Nové Lidice byly propojeny s územím staré obce v roce 1955 pomocí tzv. Sadu přátelství a míru, ve kterém rostou růže od lidí z celého světa. Každoročně se na vzniklém pietním místě konal sraz komunistických funkcionářů, kteří místo využívali ke své propagandě.⁷⁰

V průběhu let Lidice získaly obrovský věhlas a solidaritu po celém světě. Po Lidicích se začaly pojmenovávat ulice, města, náměstí, městské části v různých koutech světa. Během války nebyly nacisty jedinou vyhlazenou obcí a v Čechách měly obdobný osud Ležáky. I v dalších zemích Evropy lze nalézt obce, města a vsi s velmi podobnou minulostí, např. italská obec Marzabotta, ve které bylo nacisty povražděno 1830 občanů. Přeživší z této italské obce přijeli na setkání s lidickými ženami v roce 1962.⁷¹

3.2 Památník Lidice

V roce 1945 na území bývalých Lidic vznikl první pomník, který měl připomínat památku zesnulých obětí. V průběhu padesátých let vzniklo i první muzeum a památník se rozrůstal.⁷² V dalších letech vznikaly projekty na dostavbu památníku, avšak od 70. let až do poloviny 80. let výstavba stagnovala. Projekt se začal realizovat, když „vláda Československé socialistické republiky vydala v roce 1985 nařízení o dostavbě Národní kulturní památky Lidice“. K plánované dostavbě došlo až v roce 1987. V tomto období byla rozšířena kolonáda o pískovcové desky a monumentální reliéf, který symbolizoval osvobození Československa Rudou armádou. Byla zahájena také stavba nové moderní budovy galerie a muzea s velkým parkovištěm. Nový památník měl sloužit především k politickým účelům komunistické strany, proto zde byly plánovány monumenty, které zdůrazňovaly boj proti nacismu a imperialismu.⁷³

Po roce 1989 byla plánována rekonstrukce objektu, která nakonec nebyla realizována. V plánu bylo „odstranění železobetonového skeletu, čemuž se na odpor stavěl obecní úřad v Lidicích, který zde chtěl vybudovat chráněné dílny a obydlí“. Železobetonový skelet se nacházel na pietním území až do roku 2002. V roce 2001 Ministerstvo kultury ČR vytvořilo příspěvkovou organizaci Památník Lidice, která započala rekonstrukci objektu. Renovace se týkala i Růžového sadu, který byl zpustošený. Proto památník uspořádal akci Růže pro Lidice, které se zúčastnilo

⁷⁰ E. STEHLÍK, *Lidice: příběh...*, Praha, 2004, s. 116–121.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 120–125.

⁷² Dostupné z <https://www.lidice-memorial.cz/pamatnik/pamatnik-a-pietni-uzemi/>.

⁷³ V. KYNCL, *Lidice: Zrození...*, Praha, 2015, s. 567.

několik stovek měst, ale i jednotlivců nebo organizací a pomohly vysázet více než dvacet tři tisíc nových keřů. Současně proběhla rozsáhlá rekonstrukce kulturního domu, ve kterém byly zřízeny administrativní místnosti, depozitáře lidické sbírky, restaurace a vznikla Mezinárodní dětská výtvarná výstava Lidice. V roce 2006 byl zvětšen prostor lidické galerie pro expozici. V projektu byl kladen důraz na funkční vzdělávací prostory, které by odpovídaly aktuální potřebě.⁷⁴

Součástí pietního území je i Památník dětských obětí války, který byl instalován v 90. letech. Sousoší zobrazuje 82 lidických dětí, které byly zavražděny v Chelmnu a jeho autorkou je sochařka Marie Uchytlová. Na památníku pracovala téměř dvacet let od roku 1969. Realizace památníku byla velmi problematická. Sochy ze sádry v nadživotní velikosti bylo potřeba odlít do bronzu, který je finančně náročný. Autorka sousoší vylila na vlastní náklady tři sochy do bronzu, než v roce 1989 zemřela. Díky iniciativě autorčiny rodiny, různých organizací a přeživších z Lidic se koncem tisíciletí podařilo vylít všech 82 postav do bronzu. Marie Uchytlové v roce 1989 při dokončení díla pronesla „*vracím ve jménu míru 82 dětí národa na jejich rodnou pláň jako varující symbol miliónů zavražděných dětí v nesmyslných válkách lidstva*“.⁷⁵

Dnes památník Lidice nabízí široké využití pro veřejnost. Nachází se zde muzeum, které nabízí návštěvníkům seznámení nejen s osudy obyvatel Lidic, ale i historickým kontextem, který vedl k tragické události. Součástí je i multimediální expozice s názvem A nevinní byli... V nově vzniklých Lidicích se nachází galerie, ve které si může veřejnost prohlídnout expozici s názvem Remember Lidice a Mezinárodní dětskou výtvarnou výstavu Lidice. Zpřístupněn je i dům č.p. 116, který nabízí expozici s názvem Stavíme Lidice a věnuje se architektonickému řešení výstavby nových Lidic. Památník Lidice současně nabízí velkou nabídku vzdělávacích programů pro školy a vzdělávací semináře, webináře nebo on-line kurzy pro pedagogy.⁷⁶

3.3 Vzdělávací programy lidického památníku

Vzdělávací programy v Lidicích jsou dostupné již pro děti z MŠ a I. stupně ZŠ. Pro nejmenší návštěvníky jsou k dispozici tři programy s názvy Ze života umělce, Fantom Lidické galerie a Lidice – procházka starou vesnicí.⁷⁷ Žáci mateřské školy se zaměřují převážně na umělecké a výtvarné činnosti, při nichž vytvářejí výrobky, které si poté mohou odnést domů. U nejmenších dětí je kladen důraz na jednoduché aktivity, jako je rozpoznání malby a sochy.

⁷⁴ V. KYNCL, *Lidice: Zrození...*, Praha, 2015, s. 568.

⁷⁵ E. STEHLÍK, *Lidice: příběh...*, Praha, 2004, s. 130–131.

⁷⁶ Dostupné z <https://www.lidice-memorial.cz/>.

⁷⁷ Dostupné z <https://www.lidice-memorial.cz/vzdelavani/pro-materske-skoly/>.

Program, který nabízí procházku Lidicemi, zprostředkovává žákům původní ukázkou obce. „Program předkládá žákům výzvu k nalezení původních stavení, která se nacházela ve starých Lidicích. Děti se zároveň dozví, kdo ve staveních žil, čím se živil, a získají indicie k rozluštění křížovky. Kolik stálo vstupné na vínek čtenářského spolku Vlast? Co byly „štolverky“, které dětem prodával trafikant a válečný invalida pan Augustin Pospíšil? Čím bavili učitelé své žáky a kde hráli lidičtí hokejisté v zimě své zápasy...?“⁷⁸ Programy jsou určeny především pro 1. stupeň ZŠ a vzhledem k jejich věku a rozumovým schopnostem neotevívá lidickou tragédii v širších souvislostech.⁷⁹

Pro žáky od 5. třídy je nabízeno několik vzdělávacích programů, které žáky detailněji seznamují s příběhem obce Lidice. Stěžejním programem je Příběh obce Lidice, který zasazuje žáky do historických okolností tragické události. Program je rozdělen celkem na tři etapy.

V první části se žáci seznamují s prostředím staré vesnice a jsou jim přiblíženy životy obyvatel, jejich zájmy, koníčky, každodenní obyčejné činnosti, ale také různé zajímavosti a kuriozity, které pomohou dětským návštěvníkům přiblížit se do života lidických obyvatel.

V druhé části se žáci seznamují s kontextovými událostmi, jako je vzestup nacismu, mnichovská dohoda, odchod prezidenta Beneše, vytvoření exilové vlády, vznik protektorátu Čechy a Morava, atentát na Heydricha a s dalšími okolnostmi vztahující se k Lidicím. Žáci se tak seznámí i s klíčovými postavami Václava Říhy a Anny Maruščákové, jejichž korespondence přispěla k tragickým událostem. V této části se využívá audiovizuální svědectví přeživších obyvatel. Žáci se dozvídají o osudné noci, při které byli popraveni lidičtí muži nad patnáct let. Seznamují se s osudy žen, které musely rodit v tajných nacistických ústavech, získávají informace o táborech v Ravensbrücku i o dětech, které byly zabity plynem v Lodži a Chelmnu.

Ve třetí etapě je zmíněn ohlas ve světě, loajalita a solidarita ostatních zemí k osudu Lidic. Žáci se dozvídají okolnosti vzniku nových Lidic. Stěžejním tématem poslední části je převýchova lidických dětí, kterému je věnován velký prostor. Celý program je doprovázen videi z továrny v Lodži a výpověďmi přeživších lidických dětí. Na konci programu žáci plní aktivity. U mladších ročníků je využíván především obrazový materiál např. žáci luští křížovky, spojují dvojice, tematicky zařazují fotografie do skupin jako je sport, náboženství nebo kultura. Starší ročníky si

⁷⁸ Dostupné z <https://www.lidice-memorial.cz/vzdelavani/pro-i-stupen-zs/lidice-prochazka-starou-vesnici/>.

⁷⁹ Rozhovor s paní magistrou Kantovou (autorkou vzdělávacích programů v Lidicích). Rozhovor nahráván 16.2.2023.

losují téma a vypracovávají vlastní plakát na flip chart papír, za pomoci textových a obrazových materiálů. Celý program je zakončen procházkou po starých Lidicích s výkladem.⁸⁰

Další vzdělávací program s názvem Den, kdy se změnil život využívá dramatické prvky ve výuce. Žáci se seznamují s dvěma hlavními hrdiny Maruškou Doležalovou, obyvatelku Lidic, která byla poslána na převýchovu a židovského chlapce Petera Ginze, který psal deníky a časopisy v terezínském táboře. Pomocí rodokmenů a foto obrazů žáci zjišťují informace o rodinách, ve kterých hlavní hrdinové příběhu žili. Důraz je kladen na rozlišnou sociální a kulturní sféru rodin, kterou by žáci během aktivity měli rozpoznat. Žáci porovnávají osudy židovské rodiny s rodinou z běžné obce. Cílem je zjištění, že ze židovské rodiny po válce se vrátilo mnohem více členů, zatímco z Maruščiny rodiny jsou všichni během jednoho dne vyvražděni. Program se zaměřuje především na skupinovou práci a obsahuje pohybové aktivity.

Dalším programem, který Lidický památník nabízí žákům druhého stupně je Děti, škola a válka. Jedná se hlavně o interaktivní prezentace, při kterých žáci poznávají každodenní život za protektorátu. Cílem je žákům představit, jakým způsobem probíhala výuka ve válečné době, jak vypadaly učebny nebo jaké se používaly pomůcky apod. Není opomenuto trávení volného času a různé organizace jako je Sokol. Celý program je pojat velmi hravě a žáci mají možnost si vyzkoušet dobové hry, např. házení drápků, převlíkání provázků nebo káču. Na konci je ověřena čtenářská gramotnost a žáci dostanou text, který se věnuje vzpomínkám přeživších dětí z Lidic a Ležáků. Žáci se opět seznamují hlouběji s termínem převýchova, kdy hlavním cílem je odprezentovat informace o životě přeživších dětí.

Program s názvem Procházka starou vesnicí probíhá v terénu. Během návštěvy okolí Lidic je k dispozici žákům ilustrované leporelo, ve kterém pomocí popisek v bublinách provází dvě děti po staré vesnici. Informace obsažené v leporelu žáci poté použijí v závěrečné tajence. Při procházce po pietním území se žáci seznamují s osudy vybraných rodin a s pomocí pásma a kuželů označují místo, na kterém dané rodiny žily. S tímto tématem souvisí také program Stavíme nové Lidice, který se odehrává přímo ve vzorovém domku v původním stavu z doby, kdy začala nová výstavba Lidic. V autentickém prostředí žáci pátrají pomocí fotografií po dobových předmětech. V domku se nachází expozice, která provází návštěvníky procesem stavby. Součástí programu je didaktická pomůcka ve formě kostek, které se s pomocí pracovního listu žáci snaží složit. Pracovní list navazuje na čtyři dochované původní domky, o kterých se žáci dozvídají různé informace, např. kdo zde žil, jak se dům stavěl a následně informace zapisují. Závěrem by z kostek žákům

⁸⁰ Rozhovor s paní magistrou Kantovou. Nahrán dne 16.2.2023.

měly vzniknout čtyři typy původních domů, které se v Lidicích nacházejí. Vzhledem k RVP tento program není učiteli tolik vyhledávaný jako ty předchozí.

Památník Lidice stále pokračuje ve vytváření dalších edukačních aktivit pro školní mládež. Mezi další programy patří Živé sochy Marie Uchytilové. Program zachycuje život autorky sousoší 82 lidických dětí a celkově vznik tohoto památníku. Program je zaměřen umělecky a kreativně, žáci si zde mohou vyzkoušet práci s hlinou.

Nově vzniká i badatelský program, který je zaměřen pro starší žáky a hlavním cílem je práce s prameny, textem a ověřenými zdroji. Žáci obdrží pracovní list se čtyřmi badatelskými otázkami a každá obsahuje další podotázky, které vedou k zodpovězení hlavní otázky. K programu byl vytvořen archiv ve virtuálním prostředí, který žáci procházejí a nacházejí zde různé formy zdrojů např. audio, video dokumenty, novinové články, fotografie apod. V archivu mají za úkol nalézt odpovědi na badatelské otázky v pracovním listě. V závislosti na badatelské otázce si žáci ve virtuálním archivu mohou prohlédnout vizualizaci prostředí, např. otázka věnující se lidickým dětem a jejich osudu v továrně Lodži, provází žáky přímo prostředím továrny. Tento program se současně testuje a zatím není v nabídce.

Při semináři zaměřeném na inovativní metody ve výuce dějepisu v Lidickém památníku, jsem měla možnost osobně nahlédnout do nově připravovaného badatelského programu. Velmi oceňuji grafickou podobu nejen programu, ale i pracovního listu. Archiv sloužící k hledání odpovědí na badatelské otázky obsahoval velmi bohaté zdroje informací, které mohou žáci využít při bádání, např. videa, audiovizuální vzpomínky, fotografie, portfolia, ukázky dobových tisků apod.⁸¹

⁸¹ Rozhovor s paní magistrou Kantovou. Nahrán dne 16.2.2023.

4 Didaktické aspekty výuky na místech paměti

Cílem kapitoly je charakterizovat výukové metody, které patří mezi nejčastěji používané na místech paměti v rámci vzdělávacích programů. Součástí je i zdůraznění didaktického potenciálu památných míst, která se mohou významně podílet na utváření historického vědomí žáků. Volba jednotlivých metod vychází z nabídky vzdělávacích programů památníků druhé světové války u nás, zejména Lidic nebo Terezína. Opomenuty nejsou ani další organizace zabývající se využitím vzpomínek pamětníků ve výuce, které se vztahují k místům paměti.

4.1 Role historického pramene ve vzdělávání

Školní výuka dějepisu nabízí nepřehledné možnosti, jak dějepis vyučovat. Výuka dějepisu se podílí na utváření vztahu k minulosti napříč společnostmi. Historické vědomí žáků je formováno školní výukou. Historický pramen má nezastupitelnou roli jak v historické vědě, tak v didaktice dějepisu. Zatímco „*pro historika je dovednost pramenného dokladu cestou a zároveň zásadní podmínkou k vědecky přijatelné objektivitě interpretace minulých událostí, a poznání pramene je tedy primárně nasměřováno k pochopení již proběhlé události, v případě didaktiky dějepisu se v zacházení s pramenem nemůže jednat jen o poznání minulosti*“.⁸²

Podle Roberta Stradlinga je historický písemný pramen klíčovým zdrojem informací k poznání dějin. Bez pramenů, které podávají zprávy o nějaké historické události a jejich aktérech, bychom nebyli schopni porozumět pocitům, motivům nebo záměrům osob. Úkolem historika i žáka je zkoumat pramen a zasadit ho do historického kontextu a zjistit, za jakým účelem byl napsán, a k čemu původně sloužil. Dalším krokem je analýza, která pomůže žákovi odhalit obsah pramene. Poslední fází je tzv. křížová kontrola, kdy žák zjišťuje pravdivost pramene, a zda k této informaci existují i další podklady.⁸³ Stradling také poukazuje na širokou škálu pramenů, které nabízejí dějiny 20. století. Jako školní historický pramen můžeme chápat „*různé písemnosti, film, zpravodajské vysílání, televizní dokumenty, zvukové archivy, elektronické záznamy a fyzické artefakty*“. Avšak podle Stradlinga mají největší váhu pro studium dějin 20. století stále písemné dokumenty.⁸⁴

⁸² Milan HES, *Promluvili o zlu*, Praha, 2013, s. 30.

⁸³ Robert STRADLING, *Jak učít evropské dějiny 20. století*, Praha, 2003, s. 137. Dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/jak-ucit-evropske-dejiny-20-stoleti>.

⁸⁴ R. STRADLING, *Jak učít evropské...*, s. 149–150. Dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/jak-ucit-evropske-dejiny-20-stoleti>.

Velmi podobně chápe historický pramen i Viliam Kratochvíl, který prameny rozděluje do dvou základních skupin. V první skupině se nachází prameny úřední povahy. Ve druhé skupině se nacházejí např. středověké listiny, městské a obecné, knihy soudní spisy apod.⁸⁵ I při výuce na místech paměti jako jsou Lidice, hraje hlavní roli poznávání a analýza písemných pramenů, např. dopisů, úředních a matričních listin, deníků apod.

V současné době jsou žáci ovlivňováni mnoha médii, pokrok techniky způsobil záplavu různých obrazových vjemů, např. reklamy, časopisy nebo sociální sítě. K výuce ve školách ale stále převažuje práce s učebnicí doplněná výkladem. Trendem je vyvarovat se frontální výuce, kdy učitel vypravuje nebo přednáší a výklad je doplněn o samostatnou práci, nebo společnou práci s textem z učebnice.⁸⁶ Do popředí ve výuce dějepisu se stále více dostávají tzv. obrazové (vizuální) prameny – fotografie, karikatury, plakáty nebo filmy. Jedná se o prameny specifické osobní povahy. Fotografie jako pramen je bohatým zdrojem pro interpretaci a analýzu historických událostí. Při zkoumání těchto pramenů se nabízí mnoho otázek, jak k bádání přistoupit. Robert Stradling zastává názor, že klíčovou roli hraje „*volba tématu, výběr úhlu záběru, zacházení se světlem ale i vědomá či nevědomá manipulace s emocionální reakcí diváků*“.⁸⁷

Vizuální prameny by měly především žáka motivovat k získání dalších odpovědí na otázky v rámci probíraného tématu. Obraz by měl fungovat na principu opakování psaného textu, zobrazující osoby a události, o kterých se hovořilo ve výuce. Vizuální prameny mohou pomoci žákům orientovat se v časoprostorových souvislostech a k celkovému pochopení složitých obsahů. V neposlední řadě u žáků rozvíjí představitivost a fantazii. Vizuální prameny v jakékoliv podobě mohou u žáků vyvolávat spontánní reakci, může i vhodným způsobem ulehčit spolupráci v třídním kolektivu. Jedná se o velmi snadně přístupná média (internet, učebnice, časopisy...) a u žáků se těší větší oblibě než psaný text. Práce s těmito prameny je vhodná do všech fází vyučovacích hodin.⁸⁸ Práce s obrazovými materiály je rozšířená i v edukačním prostředí Lidického památníku. Na webových stránkách jsou k dispozici pracovní listy⁸⁹, které obsahují různé metodické postupy využívající např. fotografie jako historický pramen.⁹⁰ Fotografie jsou vizuálním záznamem minulosti, který umožňuje žákům badatelský výzkum a motivuje je k dalším otázkám zkoumaného

⁸⁵ Viliam KRATOCHVÍL, *Školský historický písomný prameň vo výučbe dejepisu*, s. 2. Dostupné z <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/skolni-historicky-pisemny-pramen-ve-vyuce-dejepisu/>.

⁸⁶ Milan HES, *Promluvili o zlu*, Praha, 2013, s. 302–305.

⁸⁷ R. STRADLING, *Jak učít evropské...*, s. 75–76. Dostupné z

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/jak-ucit-evropske-dejiny-20-stoleti>.

⁸⁸ Dagmar HUDECOVÁ – Denisa LABISCHOVÁ, *Nebojme se výuky moderních dějin: nejnovější a soudobé dějiny v současném dějepisném vyučování*, Praha, 2009, s. 25–27.

⁸⁹ Viz. přílohy

⁹⁰ Dostupné z <https://www.lidice-memorial.cz/vzdelavani/pro-ii-stupen-zs/pracovni-listy/>.

tématu. V dnešní době jsou fotografie hojně využívány v učebnicích pro základní i střední školy. Zkoumání fotografií jako vzpomínkového média umožní žákovi proniknout hlouběji do problematiky a žák si snadněji propojí probranou látku s konkrétním snímkem.⁹¹

Podle Stradlinga je vždy nutné podrobit jakýkoliv pramen kritice a analýze, což klade na žáka určité nároky. Je nutné, aby žák ovládal:

- 1) *dovednosti kritické analýzy a interpretace, které historik aplikuje na jakýkoliv typ důkazů*
- 2) *znalosti a chápání, které pomáhají zasadit tyto důkazy do historického kontextu*
- 3) *možnosti ověření autenticity a věrohodnosti důkazů jejich ověřením ve vztahu k jiným pramenům*
- 4) *chápání procesů, jimiž byly analyzované důkazy vytvořeny*⁹²

Stále více probíraným tématem je využití ústního svědectví a jeho věrohodnost nejen ve výuce dějepisu, ale i v historické vědě. Publikace *Paměť a projektové vyučování se přímo ptá „mohou být vzpomínky brány jako školní historický pramen? Čemu dát větší váhu, ústnímu svědectví nebo písemnému prameni?“*. Problematická se může zdát přílišná subjektivita a nespolehlivost vzpomínek.⁹³ Více se budu zmíněnou problematikou zabývat v následující kapitole.

4.2 Metoda orální historie

Orální historie je „*považována za kvalitativní výzkumnou metodu, jejíž podstatou je záznam, analýza, a interpretace ústních svědectví o minulosti*“. Historie této metody sahá až do 60. let 20. století, kdy se z USA postupně rozšířila až do Evropy. V České republice najdeme několik institucí, které orální historii zaštiťují, např. Centrum orální historie, Česká asociace orální historie nebo Akademie věd ČR. Orální historie má jednu z klíčových funkcí zastupovat prameny, které z nějakého důvodu nejsou přístupné veřejnosti, nedochovaly se nebo vůbec nevznikly. Díky ústním svědectvím se čím dál více prosazují na poli bádání dějiny každodenního života nebo tzv. dějiny zdola. Metoda orální historie umožňuje proniknout do života a vzpomínek konkrétních lidí, kteří se stali svědky nějaké historické události, pozorovat, jak danou událost vnímají a interpretují.⁹⁴ Podle Stradlinga je hlavním úkolem orální historie předávat historické zkušenosti a

⁹¹ H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 81–82.

⁹² R. STRADLING, *Jak učit evropské...*, s. 140–141. Dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/jak-ucit-evropske-dejiny-20-stoleti>.

⁹³ *Tamtéž*, s. 25.

⁹⁴ H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 139–141.

vědomosti z generace na generaci jako je vyprávění životního příběhu jednotlivce, osobní vzpomínky na konkrétní události nebo očita svědectví. Orální historie může být velmi nápomocná při utváření minulosti života obyčejných lidí žijících ve 20. století. V druhé řadě napomáhá poznat nejen to, co lidé dělali, viděli apod., ale také co si v dané době mysleli, předpokládali nebo co cítili, a také jejich dnešní postoje vůči historické skutečnosti.⁹⁵

Metoda orální historie umožňuje analyzovat významné historické události 20. století s přesahem do občanské výchovy. Minulé století nabízí mnoho kontroverzních událostí a témat, nad kterými je potřeba se kriticky a hluboce zamyslet. Přesah do občanské výchovy může poskytnout mnoho témat, která jsou zaměřena na dějiny druhé světové války, jako je problematika koncentračních táborů, holocaustu nebo odsunu Němců. Lze zde najít mnoho souvisejících otázek s přesahem na témata jako jsou extremismus, rasismus, antisemitismus a v neposlední řadě také morální nebo etické otázky v souvislosti se zločiny nacismu. Z tohoto hlediska může využití orální historie ve školní výuce dějepisu nabídnout žákům mnohem více než jen historii samotnou.⁹⁶

Nejen výuka školního dějepisu, ale i vnímání dějin obyčejnými lidmi se stále více váže na vizuální vjemy. Na utváření našeho historického vědomí se podílejí v dnešní době filmy, televizní pořady nebo počítačové hry. Širokospektrální nabídka, která může žákům umožnit zajímavou výuku dějepisu se stále rozšiřuje a „*historie se v současnosti komercializuje, ale také popularizuje*“.⁹⁷ Výuka pomocí orální historie rozvíjí v žácích badatelské a komunikační dovednosti. Žáci by měli pochopit a analyzovat, co jim chce pamětník říci. Pokud se jedná přímo o živou besedu s pamětníkem, žáci se mohou zapojit do rozhovoru a klást otázky k získání více informací. Orální historie má interdisciplinární charakter „*žáci propojují a prohlubují své znalosti z historie (příprava otázek, analýza a interpretace rozhovoru) se znalostmi z českého jazyka (formulace otázek, vedení rozhovoru, umění naslouchat, přepis textu), základy psychologie a využitím výpočetní techniky (nahrávání, technické zpracování, práce s textovým editorem*“.⁹⁸ Sběr vzpomínek od pamětníků může výrazně ovlivnit komunikaci mezi generacemi. V rámci školního projektu mohou žáci oslovit své prarodiče nebo rodiče a zjistit více o rodinných vzpomínkách a osobních zkušenostech členů vlastní rodiny. Žák v rozhovoru s rodinným pamětníkem může snáze pochopit probíranou dějepisnou problematiku a získat větší vhled do dějin, prostřednictvím

⁹⁵ R. STRADLING, *Jak učit evropské...*, s. 139–141. Dostupné z

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/jak-ucit-evropske-dejiny-20-stoleti>.

⁹⁶ Josef MÄRC – Hana LENCOVÁ, *Brána školního dějepisu otevřená: (možnosti výuky mimo školu)*, Ústí nad Labem, 2013, s. 108–109.

⁹⁷ Milan HES, *Promluvili o zlu*, Praha, 2013, s. 308–310.

⁹⁸ H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 55.

osobního zájmu.⁹⁹ Zaznamenané vzpomínky pamětníků z různých událostí jsou jedinečné, a mohou se v podání různých osob velmi lišit, jelikož každý může pohlížet na danou historickou událost jiným způsobem nebo ji jinak interpretovat. Je důležité paměti svědků porovnat s dalšími prameny, zkoumající totožné události. Žáci by měli chápat, že přítomnost u nějaké události nemusí znamenat, že svědectví je autentické a pravdivé, proto je potřeba výpovědi porovnávat.¹⁰⁰

Využití audiovizuálních svědectví v dějepise nabízí mnoho benefitů a je velmi oblíbené mezi žáky. Prameny řadíme do kategorie tzv. ikonických textů. Způsobů využití těchto pramenů se ve výuce dějepisu nabízí mnoho, ať už v podobě psaného textu nebo videa či zvukového záznamu. Práce s prameny podporuje tzv. aktivní učení, protože žáci „pomocí nalézání stop v původním svědectví samostatně objevují pamětníkem prožívanou a pro veřejnost předkládanou interpretaci minulosti“. Historická událost, která má pro žáky abstraktní charakter, se pomocí aktivního učení konkretizuje.¹⁰¹

Jednou z institucí shromažďující rozhovory s pamětníky je již zmíněné Centrum vizuální historie Malach. V tomto archivu lze vyhledat filmové záběry, zachycující rozhovor s pamětníkem. Díky takovým záběrům se může návštěvník ocitnout blíže k vypravěči, který mu sděluje svůj příběh.¹⁰² Podobnou funkci nabízí i sbírka Paměť národa, která je spravována neziskovou organizací Post Bellum. Tato sbírka vzpomínek je jakýmsi veřejným archivem, který shromažďuje různé pamětníky a jejich osobní paměti pro studijní účely. Je zde možné nalézt a použít ve výuce např. audio i video záznamy, krátké životopisy pamětníků a popisy událostí, které se s jejich příběhy pojí.¹⁰³ Pod záštitou této organizace byla vytvořena mobilní aplikace, která představuje „interaktivního průvodce po místech spjatých s příběhy 20. století“. V aplikaci lze vyhledat přímo památná místa v okolí a po kliknutí se zobrazí konkrétní pamětníkův příběh, který se váže k místu. Aplikace je synchronizovaná s archivem Paměti národa a má didaktický potenciál z hlediska výuky dějepisu.¹⁰⁴

Na místech paměti se můžeme potkávat s využitím orální historie ať už v podobě besedy s pamětníky, pokud jsou stále na živu nebo skrze jejich vzpomínky, které jsou zaznamenané na audio nahrávce, videu nebo jsou písemné. V Lidickém památníku jsou různá svědectví, vzpomínky pamětníků apod. využívána při vzdělávacích programech. Konkrétně vzdělávací

⁹⁹ J. MÄRC – H. LENCOVÁ, *Brána školního dějepisu...*, Ústí nad Labem, 2013, s. 124–25.

¹⁰⁰ R. STRADLING, *Jak učit evropské...*, s. 143–144. Dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/jak-ucit-evropske-dejiny-20-stoleti>.

¹⁰¹ Milan HES, *Promluvili o zlu*, Praha, 2013, s. 308.

¹⁰² J. MÄRC a H. LENCOVÁ, *Brána školního dějepisu...*, Ústí nad Labem, 2013, s. 85.

¹⁰³ Dostupné z <https://www.pametnaroda.cz/cs/o-projektu>.

¹⁰⁴ Dostupné z <https://www.mistapametinaroda.cz/>.

program Děti, škola a válka využívá svědectví pamětníků, kteří vzpomínají na svůj život v Lidicích, ale také na události, které nastaly po tragédii. Je kladen důraz především na vysvětlení termínu převýchova, o kterém se žáci dozvídají více prostřednictvím vzpomínek přeživších, např. paní Marie Šupíkové¹⁰⁵, která své vzpomínky sepsala do knihy.¹⁰⁶

Výpovědi a vzpomínky svědků ve svém vzdělávacím programu využívá i památník Terezín, který v rámci seznámení se s příběhy transportovaných osob v terezínském ghettu žákům promítá film, ve kterém pamětníci vzpomínají na své prožitky během transportu. Školní skupiny mohou absolvovat program zvaný Lásky v ghettu Terezín, který má žákům nastínit život mladých lidí v táboře, navazování kontaktů nebo milostných vztahů, a to opět prostřednictvím audiovizuální výpovědí pamětníků, které se vztahují k prostředí tábora.¹⁰⁷

4.3 Beseda s pamětníkem

Ve výjimečných případech nabízejí místa paměti zaměřené na dějiny druhé světové války i besedy s pamětníky. Situace se ale v předešlých letech velmi zhoršila, kvůli pandemii koronaviru a následném uzavření institucí a omezení osobních kontaktů. Přímo Památník Lidice již besedy nepořádá, a to z bezpečnostních důvodů vzhledem k vysokému věku pamětníků.¹⁰⁸ Památník Terezín na svých stránkách stále tuto možnost nabízí.¹⁰⁹

Besedu s pamětníky můžeme chápat jako „specifickou sociální praxi spočívající ve více či méně moderovaném vyprávění pamětníků, jež je adresováno různě velkým skupinám žáků“. Jedná se o metodu, kdy jsou žákům přímo připomínány příběhy a osudy lidí bezprostředně od samotného pamětníka. Většinou se jedná o vyprávění osobních příběhů, které ale kontextově zapadají do dějin. Beseda s pamětníky má zásadní význam a může mít na žáky pozitivní vliv. Přímé svědectví může v žácích vyvolat pocit bezprostřední zkušenosti, která je pro ně cennější než interpretace z učebnice nebo výklad učitele. Pamětníci většinou vypráví svůj životní příběh o lidech, událostech, ale i pocitech, které v nich dané události vyvolaly. Osobní setkání s pamětníkem může v žácích vyvolat emocionální zážitek a motivovat i žáky, kteří nejeví o problematiku a celkově o dějepis zájem a vykazují méně pozornosti ve výuce.¹¹⁰ Pamětník je osoba, která prožila konkrétní událost a uchovává ji ve svých vzpomínkách. Primárním cílem je motivace žáků pomocí

¹⁰⁵ Rozhovor s paní magistrou Kantovou. Nahrán dne 16.2.2023.

¹⁰⁶ Marie, ŠUPIKOVÁ a Zdeněk, PEŠEK, *Lidice můj osud: život Marie Šupíkové*, Teplice, 2016.

¹⁰⁷ Dostupné z <https://www.pamatnik-terezin.cz/seminare-pro-ceske-skolni-skupiny>.

¹⁰⁸ Rozhovor s paní magistrou Kantovou. Nahrán dne 16.2.2023.

¹⁰⁹ Dostupné z <https://www.pamatnik-terezin.cz/seminare-pro-ceske-skolni-skupiny>.

¹¹⁰ H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 51–52.

historického příběhu s osobním přesahem, který je zprostředkován rozhovorem. Metoda orální historie může být více atraktivní pro žáky než psaná forma.¹¹¹

Učitelé nebo edukátoři působící na místech paměti většinou rozhovor vedou z pozice moderátora. Je nutné naplánovat otázky předem a rozhovor směřovat k vzdělávacím cílům, které jsou pro žáky žádoucí. Rozhovor vede žáky k širšímu propojení souvislostí mezi interpretací příběhu pamětníka a obecnými vědomostmi získanými během studia dějepisu. Na školách se v současné době rozhovory s pamětníky moc neobjevují, pedagogové považují realizaci, přípravu a samotné hledání pamětníka za velmi náročné.¹¹² Z toho důvodu může být volena varianta v rámci nějaké instituce (např. místa paměti).

V České republice existují projekty, které se zabývají sběrem a využitím vzpomínek pamětníků, zejména s ohledem na jejich potenciální využití ve vzdělávání, Organizace Paměť národa např. zaštiťuje projekt *Vyprávěj příběhy*, ve kterém „žáci a studenti hledají pamětníka, učí se s ním vést rozhovor, zjišťují si historické souvislosti, natočí pamětníkův příběh na kameru a diktafon a pak jej zpracují do audiovizuální podoby. Poznávají tak zajímavým způsobem nedávnou historii, naučí se hledat v archivech, ptát se a příběh dál vyprávět“. Projekt nabízí žákům různé aktivity a činnosti. Již v úvodu se žáci seznamují s problematikou paměti. Cílem projektu je zamyslet se nad tím, proč se zabývat vyprávěním pamětníků. Navazují aktivity, které mají za úkol uvést žáky do historického kontextu a reflektovat paměť v jejich rodinném prostředí.

Stěžejní částí projektu je příprava na rozhovor s pamětníkem. Je zohledněna i technická stránka, kterou by měli žáci ovládat při zaznamenávání rozhovoru, buď pomocí moderních technologií nebo písemnou formou. Je nezbytné získat od pamětníka souhlas k zaznamenávání. Následuje badatelská část, při které žáci navštíví archiv a studují historické dokumenty související s výpovědí pamětníka. Pomocí komparace získaných materiálů žáci interpretují své závěry. Projekt je doplněn metodikou, pracovním listem a instruktážní videem, které by žákům mělo pomoci. Finálním výstupem žáků je prezentace, která by měla být vytvořena v programu Sutori a zpřístupněna veřejnosti.¹¹³

¹¹¹ J. MĀRC – H. LENCOVÁ, *Brána školního dějepisu...*, Ústí nad Labem, 2013, s. 111.

¹¹² H. HAVLŮJOVÁ – J. NAJBERT a kol., *Paměť a projektové...*, Praha, 2014, s. 54.

¹¹³ Dostupné z <https://vypravej.pametnaroda.cz/>.

4.4 Badatelská výuka

Badatelská výuka se stává současným trendem ve vzdělávání u nás. V zahraničí je tato forma výuky zcela běžná napříč různými vzdělávacími předměty. Tento trend dokazuje i vznik nové badatelské učebnice dějepisu¹¹⁴, která vychází z konceptu historické gramotnosti. V moderní didaktice dějepisu není žádoucí, aby žák pouze vyjmenovával data a předpokládal, že existuje jediná interpretace dějin, kterou se společnost řídí. Aktuální potřeby na školní výuku dějepisu se mění a současně s tím i přístup historiků, kteří se více zajímají o dějiny, které se v dnešním světě vytváří pomocí sociálních sítí, populární kultur nebo v médiích.¹¹⁵

Hlavním cílem této metody je rozšíření kompetence k řešení problémů.¹¹⁶ Badatelská výuka umožňuje „*formulace hypotéz, přes konstrukci metod řešení, přes získání výsledků zjištěných metodikou, na které se žáci s učitelem dohodli a jejich diskusi až k závěrům. To umožňuje žákovi relativně samostatně a v kooperaci se spolužáky formulovat problém, navrhnout metodu jeho řešení, vyhledávat informace, řešit problém prodiskutovaným způsobem, a tak aktivně získávat potřebné kompetence, znalosti, dovednosti a komunikační schopnost*“.¹¹⁷ Žáci se seznamují s různými výklady historické skutečnosti. S tím souvisí i řešení různých badatelských otázek a aplikování metod historikovy práce. Součástí je diskuze, která následuje po vyřešení badatelských otázek a prohlubuje žákům vhled do problematiky.¹¹⁸

Role učitele při badatelsky orientované výuce je průvodcovská. Vyučující musí naplánovat přesný postup hodiny nebo lekce, specifikovat metodiku, tzn. zadat úkoly, vyhledat literaturu apod. Učitel zasahuje do výuky co nejméně a pouze usměrňuje badání žáků správným směrem, tak aby dohledali odpovědi na položené otázky. Důležité je aktivní zapojení všech žáků.¹¹⁹ Model badatelské výuky představuje samostatnou práci s historickými prameny, která rozvíjí badatelské dovednosti a historické myšlení žáků.¹²⁰ Mezi další činnosti badatelské výuky kromě analýzy historických dokumentů patří i tvorba vlastních prezentací, experimenty či simulace historických situací.

¹¹⁴ Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny – badatelská učebnice dějepisu*, Fraus, Plzeň, 2022.

¹¹⁵ Jaroslav PINKAS, *Soudobé dějiny. Příručka učitele badatelského dějepisu*, Plzeň, 2022, s. 5.

¹¹⁶ Jiří DOSTÁL, *Badatelsky orientovaná výuka: pojetí, podstata, význam a přínosy*, Olomouc, 2015, s. 9–10.

¹¹⁷ Miroslav PAPÁČEK, *Badatelsky orientované přírodovědné vyučování – cesta pro biologické vzdělávání generací Y, Z a alfa*, Scientia in educatione, 2010, s. 40.

¹¹⁸ Andreas KÖRBER, *Historical consciousness, historical competencies – and beyond? Some conceptual development within German history didactics*, Leibniz, 2015, s. 44.

¹¹⁹ Dana VOTÁPKOVÁ (ed.), *Badatelé.cz: průvodce pro učitele badatelsky orientovaným vyučováním*, Praha, 2013, s. 16.

¹²⁰ J. PINKAS, *Soudobé dějiny. Příručka...*, Plzeň, 2022, s. 5.

Na aktuální trendy v badatelské výuce reaguje i aplikace HistoryLab, která umožňuje práci s historickými prameny pomocí interaktivních cvičení. Aplikace je zaměřená především na dějiny 20. století, proto zde nalezneme i lekci o Lidicích. Obsahem lekce je porovnání dvou filmových ukázek, z nichž jedna pochází z roku 1974 z filmu Sokolovo a režisérem je Otakar Vávra. Druhá ukázka je z filmu Lidice, který byl natočen v roce 2011 režisérem Petrem Nikolaevem. Hlavním cílem je zjistit, jakým způsobem se od sebe ukázky liší. Film Otakara Vávry byl ovlivněn komunistickou propagandou. Druhá ukázka z filmu Lidice je mnohem autentičtější a snahou autorů byla maximální historická věrnost. V souvislosti s těmito zjištěními nabízí aplikace nejen porovnání ukázek, ale žáci mohou vyjádřit své pocity, které v nich ukázky vyvolávají a porovnat přístupy obou režisérů pomocí uvedených výňatků z rozhovorů.¹²¹

¹²¹ Dostupné z

<https://www.historylab.cz/cviceni/prohlizeni/lidice-ve-filmu?entryId=303402&anon=0#slide-initial>.

5 Analýza učebnic dějepisu pro II. stupeň ZŠ

Učebnice hrají klíčovou roli při vzdělávání budoucích generací. Jsou důležitým zdrojem informací o minulosti, který pomáhá studentům porozumět vývoji společnosti a politickým událostem. Při analýze učebnic je důležité brát ohledy na to, že každá učebnice má své silné a slabé stránky. Pedagog by měl vybrat učebnici, která odpovídá potřebám žáků a podporuje jejich kritické myšlení a rozvoj historického vědomí.

Obsahem diplomové práce je částečná textová analýza učebnic dějepisu pro II. stupeň základní škol. Výzkumná část je zaměřena na téma Lidic a jeho zobrazení v učebnicích dějepisu. Sledováno bude především

- rozsah tématu a jeho interpretace
- ikonografie – zejména fotografie
- dílčí úkoly
- didaktická vybavenost
- zajímavosti

Hlavním cílem je posoudit, jak velký prostor je tématu Lidic v českých učebnicích věnován, jak jsou formulované otázky, jaké úkoly jsou zadány žákům a zda je problematika dostatečně ukotvena v historickém kontextu událostí. Téma Lidic dle RPV ZV spadá do tematického celku Moderní doba.¹²² Dalším účelem částečné obsahové analýzy učebnic je získat jasný přehled o znalostech žáků při jejich příchodu do památníku a určit, jaké prvky je vhodné zahrnout do pracovních listů nebo vzdělávacích programů. Na závěr kapitoly budou komparovány výsledky všech analýz.

K výzkumu byly vybrány učebnice, které patří mezi nejčastěji používané¹²³ na českých školách, a to z nakladatelství Nová škola, Státní pedagogické nakladatelství (dále jen SPN) a Taktik. Čtvrtou učebnicí, kterou se práce zabývá je nově vzniklá badatelská učebnice z nakladatelství Fraus, která vznikla pod projektem Dějepis+ a je odlišná svým konceptem od ostatních učebnic. Analýza bude zaměřena také na pracovní sešity, které náleží k učebnicím. Učebnice by měly zohledňovat různé perspektivy a přístupy k historii. Díky tomu mohou žáci

¹²² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Dostupný z <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/>.

¹²³ Irena, KAPUSTOVÁ, *Kánon velkých Čechů v učebnicích dějepisu od roku 1918 a způsoby formování historického vědomí mládeže v současnosti*, Praha, 2023. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, s. 97.

poznávat různé způsoby interpretace a porozumět, že historie není vždy jasná a jednoznačná. Jednotlivé komparované aspekty jsou součástí závěrečné tabulky.

5.1 Učebnice a pracovní sešit nakladatelství Nová škola

Charakteristika učebnice a pracovního sešitu

Učebnice z nakladatelství Nová škola je doplněna bohatým obrazovým materiálem. Úkoly jsou velmi pestré, nalezneme zde např. hádanky, tvoření dvojic, poznávání fotografií nebo témata k diskuzi. Součástí učebnice je i zvláštní příloha s barevnými mapami, které zobrazují průběžné uspořádání Evropy ve 20. století včetně klíčových momentů. Z druhé strany přílohy lze nalézt přehlednou časovou osu, která slouží žákům k lepší orientaci.¹²⁴

Pracovní sešit Nová škola obsahuje pracovní listy k jednotlivým tématům. Úkoly zahrnují zapisování do tabulek, kroužkování správné odpovědi, práci s mapou, křížovky apod. Veškeré fotografie jsou v sešitě černobílé. Součástí pracovního sešitu je příloha s mapami, časovou osou, slovníkem pojmů, chronologickým přehledem vybraných událostí a kalendář s událostmi druhé světové války.¹²⁵

Téma Lidice

Obr. č. 1¹²⁶

Atentát na Heydricha měl kruté následky. Konaly se domovní prohlídky, **nevinní lidé** byli **zatýkáni** a **popravováni za schvalování atentátu**. Pro výstrahu byly v červnu 1942 **vypáleny dvě obce – Lidice** u Kladna a **Ležáky** u Chrudimi za údajnou pomoc pachatelům atentátu. Toto období bývá označováno jako „**heydrichiáda**“.

2 V Lidicích bylo 192 mužů **zastřeleno**, ženy **odvečeny do koncentračního tábora**, děti s **árijskými rysy** byly **dány do německých rodin na převychování**, ostatní **poslány do koncentračního tábora**. Na památku tohoto činu byla v řadě zemí přejmenována města i vesnice na Lidice. Mnozí rodiče dokonce pokřtili své novorozené děti tímto jménem. Po válce byl v místech, kde stávala vesnice, **vybudován památník** a vysazen **růžový sad**. V blízkosti původní obce byla **postavena nová obec se stejným názvem**.

Zjistěte, kteří čeští a židovští spisovatelé a umělci byli za heydrichiádu popraveni.

Po vzniku protektorátu se v zahraničí utvořila dvě centra odboje. Jedno v Londýně, druhé v Moskvě. V Londýně byla také **ustavena československá exilová vláda**. V zahraničí se **zformovaly československé vojenské jednotky**, které zasáhly do bojů v různých částech světa. Největším činem českého odboje byl **atentát na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha 27. května 1942**. Nacisté pro výstrahu **vyhladili obce Lidice a Ležáky**, mnoho lidí bylo **popraveno**.

parašutista: *anglicky* – paratrooper [ˈpærətru:pə] *německy* – der Fallschirmspringer
popravit: *anglicky* – execute [ˈeksɪkjʊ:t] *německy* – hinrichten

Středočeský kraj: Zeměpis 8, 2. díl, str. 42–44

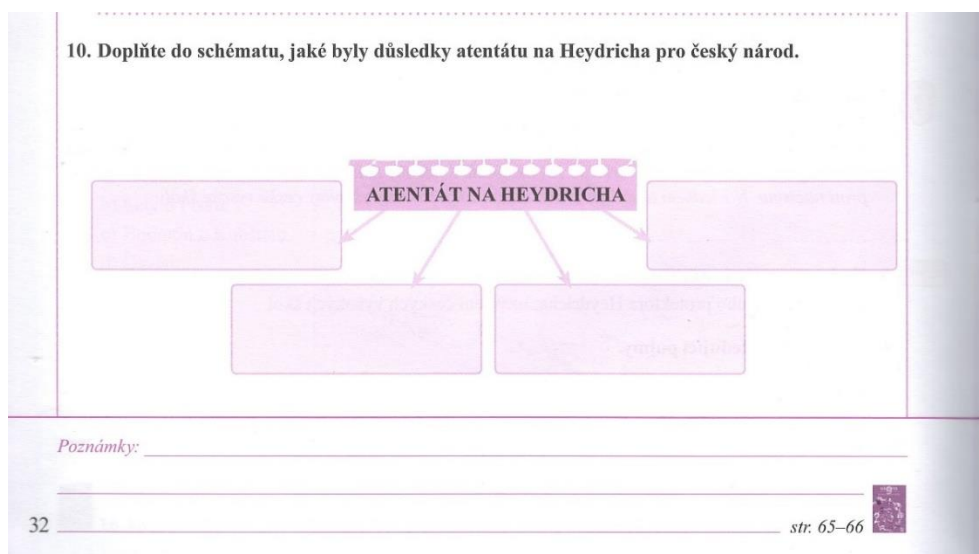
66

¹²⁴ František ČAPKA, *Dějepis pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno, 2011.

¹²⁵ Jana ZRNÍKOVÁ, *Pracovní sešit pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno, 2014.

¹²⁶ František ČAPKA, *Dějepis pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno, 2011, s. 66.

Obr. č. 2¹²⁷

Téma Lidic je zařazeno do kontextu s atentátem na Reinharda Heydricha. Úvodní text popisuje, že „v červnu 1942 byly vypáleny dvě obce – Lidice u Kladna a Ležáky u Chrudimi za údajnou pomoc pachatelům atentátu“. Následuje text kurzívou, který je označen písmenem Z jako zajímavost a stručně shrnuje události a následný ohlas ve světě. Informaci o vypálení Lidic z důvodu údajného napomáhání atentátníkům nalezneme v učebnici dvakrát a téměř za sebou. Textová část věnovaná Lidicím a Ležákům je relativně stručná. Problematika Lidic se v učebnici objevuje na straně 66.

K tématu se pojí jedna fotografie zobrazující mrtvé lidické muže s popiskem „*Lidičtí muži zastřeleni na zahradě Horákova statku*“. K tématu je přiřazen úkol, který se váže k českému jazyku a vyzývá žáky k vyhledání jmen českých a židovských spisovatelů, kteří se stali obětí heydrichiády. Dole je obsažen fialový rámeček s informacemi k odboji, který opět zmiňuje Lidice a Ležáky. Nalezneme zde také odkaz na zeměpisnou učebnici, kde mohou žáci podrobněji probádat Středočeský kraj, ve kterém se Lidice nachází. K Ležákům v učebnici nenáleží žádná zeměpisná lokace.¹²⁸

V učebnici jsou zmíněné různé zajímavosti např. celosvětový ohlas, pojmenovávání novorozených dětí po Lidicích, vybudování nových Lidic apod.

¹²⁷ Jana ZRNÍKOVÁ, *Pracovní sešit pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno, 2014, s. 32.

¹²⁸ František ČAPKA, *Dějepis pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno, 2011, s. 66.

V pracovním sešitě na straně 64 až 65 nalezneme úkol „Napište, co se stalo s obcemi Lidice a Ležáky“ a dále schéma, ve kterém mají žáci za úkol shrnout důsledky Heydrichiády, k nimž náleží i vyhlazení Lidic nebo Ležáků. Úkoly jsou zakomponovány do tématu Postoj Čechů k okupaci.¹²⁹

5.2 Učebnice a pracovní sešit nakladatelství Taktik

Charakteristika učebnice a pracovního sešitu

Témata v učebnici z nakladatelství Taktik jsou řazena logicky a hierarchicky za sebou. Součástí učebnice jsou značky, vztahující se k různým oborům, např. kalkulačka – matematika, zeměkoule – zeměpis apod., které odkazují na mezipředmětové vztahy. Obsahem učebnice je přehledný jmenný rejstřík a slovníček pojmů. Celkem má učebnice 128 stran.¹³⁰

Pracovní sešit je velmi pestrý a obsahuje barevné fotografie i ilustrace. Úkoly mají různý charakter a vystihují název sešitu Hravý dějepis. Žáci se zde mohou setkat s různými křížovkami, přiřazování dvojic, s prací s chybou, přiřazování fotografií nebo s úkoly podporující a rozvíjející kritické myšlení, např. myšlenková mapa.¹³¹

Téma Lidic

Obr. č. 3¹³²

9 Doplně chybějící informace do schématu a spoj šipkami, co spolu souvisí.

nástup zastupujícího říšského protektora Reinharda	vyhlášení S _____ práva	zatýkání, popravy, zabavování R _____ příjímačů
zničení vsí _____ a _____	UTUŽOVÁNÍ REŽIMU V PROTEKTORÁTU	rozbití O _____ organizací v Protektorátu
Vypsána odměna za dopadení parašutistů, vyslýchání, mučení a P _____ desítek lidí denně.	Období po atentátu se nazývá H _____ _____	atentát na zastupujícího říšského protektora
		transporty českých _____ a _____ do vyhlazovacích koncentračních táborů

29

¹²⁹ Jana ZRNÍKOVÁ, *Pracovní sešit pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno, 2014, s. 32.

¹³⁰ Lenka JEDLIČKOVÁ a kol., *Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny*, Taktik, Praha, 2019.

¹³¹ Petr MÁCHA a kol., *Pracovní sešit - Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny*, Taktik, Praha, 2020.

¹³² *Tamtéž*, s. 29.

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA

Heydrichiáda Jako odpověď na atentát rozpoutal protektorátní státní tajemník K. H. Frank **na území Protektorátu teror** (toto období se označuje jako heydrichiáda). Za dopadení atentátníků byla vyhlášena odměna 10 milionů protektorátních korun. Současně bylo vyhlášeno **stanné právo** a začaly popravy všech, kteří byli podezřelí ze spolupráce s atentátníky. Každý den byla veřejně rozhlaselem čtena jména všech popravených, ulice byly polepeny krvavě červenými plakáty s jejich jmény. V souvislosti s atentátem byly popraveny téměř 4 000 osob. 10. června 1942 obklíčili vojáci **Lidice** u Kladna, obyvatelé byli obviněni z napomáhání atentátníkům, muži byli zastřeleni, ženy a děti odvezeny do koncentračního tábora, kde většina zahynula (→ Obr. 17). Obec byla **srovnána se zemí**. 24. června 1942 potkal stejný osud obec **Ležáky**. Nakonec byli dopadeni i sami parašutisté. 18. června byli obklíčeni ve svém úkrytu v kryptě pravoslavného chrámu svatého Cyrila a Metoděje v Praze a po dlouhém boji spáchali sebevraždu. (→ Obr. 16) Hlavní část vypsané odměny tehdy obdržel jiný parašutista, Karel Čurda, který udal gestapu spolupracovníky parašutistů, kteří po krutých výsleších nakonec gestapu pomohli najít jejich úkryt.

Československo součástí protihitlerovské koalice

Činnost exilové vlády Období heydrichiády mělo pro obyvatele Protektorátu a československý odboj katastrofální následky. Atentát na R. Heydricha byl však také důkazem, že se Čechoslováci s nacistickou okupací nesmířili. To **posílilo pozici československé exilové vlády**. V červenci 1941 uzavřel Sovětský svaz s československou exilovou vládou úmluvu o spojení ve válce proti Německu, a tím také uznal její legitimitu. Jedním z cílů protihitlerovské koalice se tak stala také obnova ČSR. Důležitá jednání se vedla také o podobě československých hranic – obnova Československa v pomnichovských hranicích nepřicházela v úvahu. Teprve v důsledku atentátu na Heydricha a následných represí se britská a později i francouzská vláda rozhodla v létě 1942 prohlásit mnichovskou smlouvu za neplatnou s tím, že jí sám Hitler okupaci ČSR porušil.

Koncepce vnitřní a zahraniční politiky Československa Od roku 1943 Spojenci ve válce vítězili a politikové začali diskutovat o budoucím uspořádání obnoveného Československa. Zástupci domácího odboje, londýnského exilu i komunistického vedení **Meškov se shodli na tom, že nové Československo musí být jiné než**

Obr. 16 – Nacisté se snažili dopadnout parašutisty živé. Jejich úkryt v kryptě byl ale téměř nedobytný. Nepomohlo ostřelování ani granáty. Proto do krypty začali napouštět vodu, která měla celý prostor vytopit. Parašutisté, kteří se zde ukrývali, (celkem šlo o 7 vojáků z různých výsadků), bojovali dlouho, posledním nábojem nakonec spáchali sebevraždu. Představitelé pravoslavné církve, kteří jim úkryt poskytli, byli popraveni.

Obr. 17 – M. Uchytlová a J. V. Hampl – *Pomník dětským obětem války v Lidicích* Sousoší zobrazuje 82 lidických dětí zavražděných v roce 1942. Dílo samotné vznikalo více než dvě desetiletí.

Atentát na R. Heydricha a období heydrichiády byly mnohokrát zfilmovány a literárně zpracovány. Vyhledej, které filmy a která literární díla tuto kapitolu našich dějin zpracovávají.

¹³³ Lenka JEDLIČKOVÁ a kol., *Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny*, Taktik, Praha, 2019, s. 59.

Obr. č. 5¹³⁴

11 Na obrázku vidíš současnou podobu míst, která jsou spojena s nacistickým terorem v Protektorátu. Jednotlivá místa pojmenuj podle obrázku a popisu.

Obec u Kladna, která byla 10. června 1942 srovnána se zemí v rámci heydrichiády. Všichni muži ze vsi byli zabití, ženy a děti odeslány do koncentračních táborů v Ravensbrücku a Chelmnu.

Pevnostní město na Litoměřicku, které sloužilo za Protektorátu jako židovské ghetto a část zvaná Malá pevnost fungovala jako věznice pražského gestapa.

Osada na Chrudimsku, která byla 24. června 1942 vypálena v rámci heydrichiády. Všichni dospělí obyvatelé byli zastřeleni, děti byly odeslány do koncentračního tábora v Chelmnu.

Obr. č. 6¹³⁵

2 Přiřaď události ke správnému roku.

1939	1940	1941		
1942	1943	1944	1945	

- A)** útok na SSSR
- B)** útok na Pearl Harbor
- C)** kapitulace Japonska
- D)** konference v Jaltě
- E)** Pražské povstání
- F)** útok na Francii
- G)** varšavské povstání
- H)** kapitulace Německa
- I)** vylodění v Normandii
- J)** útok na Polsko
- K)** konference v Teheránu
- L)** atentát na R. Heydricha
- M)** vyhlazení Lidic a Ležáků
- N)** zásah proti vysokoškolákům v Protektorátu
- O)** svržení atomové bomby na Hirošimu a Nagasaki
- P)** letecká bitva o Británii

Obr. č. 7¹³⁶

4 Doplně jména míst, která jsou spojena se zločiny proti lidskosti spáchanými za druhé SV.V.

Největší koncentrační tábor se nacházel nedaleko polského Krakova v _____ .

Studenti, kteří byli zatčeni po uzavření vysokých škol v Protektorátu, byli odvezeni do koncentračního tábora _____ .

Během stanného práva po atentátu na R. Heydricha byly zcela zničeny dvě vsi _____ a _____ . Židovské ghetto a sběrný a tranzitní tábor na území Protektorátu se nacházel v _____ u Litoměřic.

Kárný pracovní tábor pro Romy se nacházel v _____ u Písku.

32

¹³⁴ Petr MÁCHA a kol., *Pracovní sešit - Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny*, Taktik, Praha, 2020, s. 30.

¹³⁵ *Tamtéž*, s. 32.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 32.

Téma Lidic je v učebnici předkládáno v rámci kapitoly Atentát na R. Heydricha a následný teror. Informace o vypálení Lidic je včleněna do souvislého textu, který vše udává historického kontextu s domácím odbojem. Text tvoří těsný celek, v němž jsou zvýrazněné některé důležité části.

Na stránce se nachází fotka lidického památníku, zobrazující sousoší 82 lidických dětí s krátkým popiskem a autory. Taktik v učebnici nenabízí k Lidicím žádné úkoly ani mezipředmětové vazby. Pod fotografií lidického sousoší se objevuje odkaz na úkol vztahující se k atentátu na R. Heydricha. Učebnice zde vybízí, aby si žáci vyhledali filmy a zpracovaná literární díla k tomuto období. Úkol je tak využitelný i k tématu Lidic.¹³⁷

V pracovním sešitě nalezneme k Lidicím více úkolů. Na straně 29 se nachází úkol č. 9, ve kterém žáci doplňují informace a propojují je mezi sebou. V tomto schématu doplňují i jména obcí, které byly vypáleny. Úkolem žáka je vyhodnotit, zda událost spadá pod dané téma, což pomáhá při formování historických znalostí a souvislostí. Na straně 30 můžeme nalézt fotografie z míst, která jsou spojena s nacistickým odporem. Fotografie zobrazují hřbitov v Terezíně, pietní území v Ležákách a Památník dětských obětí války v Lidicích. Pod každou fotografií je krátký medailonek a úkolem žáků je správně propojit text s fotografií.

O Lidicích se žáci mohou v sešitě dozvědět doplňující informace k textu v učebnici, např. do jakých koncentračních táborů se dostaly děti a ženy. Na straně 32, cvičení 2 žáci opakují znalosti na základě přiřazování roků k událostem. Zde se vyskytuje datum 1942 a podruhé informace o vyhlazení Lidic a Ležáků. Na stejné straně ve cvičení č. 4 se nachází úkol, kde žáci doplňují názvy obou vypálených vesnic.¹³⁸

5.3 Učebnice a pracovní sešit nakladatelství SPN

Charakteristika učebnice a pracovního sešitu

Učebnice dějepisu pro 9. ročník od Státního pedagogického nakladatelství je velmi rozsáhlá a čítá celkem 159 stran. Učebnice obsahuje ikonografické prameny. K doplnění některých témat jsou využity grafy nebo tabulky. Po stranách se nacházejí zajímavosti nebo fotografie doplňující primární text a další úkoly či aktivity. V horní části učebnice obsahuje časovou osu, která přehledně zobrazuje události souběžně s dějinami jiných národů. Na konci každé kapitoly

¹³⁷ Lenka JEDLIČKOVÁ a kol., *Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny*, Taktik, Praha, 2019, s. 59.

¹³⁸ Petr MÁCHA a kol., *Pracovní sešit - Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny*, Taktik, Praha, 2020, s. 29–32.

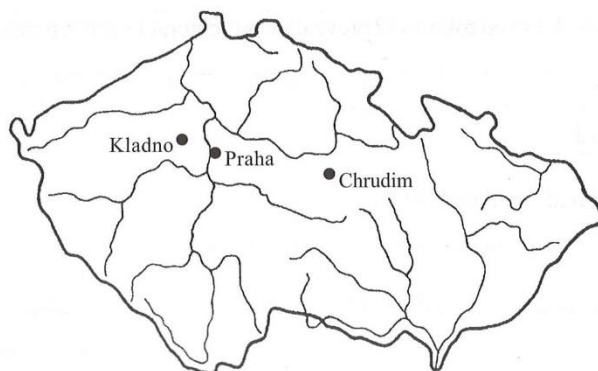
nalezneme stručné shrnutí událostí v žlutém rámečku a shrnující otázky. K tématům náleží slovníček, který žákům pomáhá pochopit cizí pojmy a zároveň jejich správnou výslovnost.¹³⁹

Pracovní sešit má jednoduchý černobílý design. V sešitě nalezneme různé úkoly na doplňování v textu, zakreslování do mapy, luštění tajenek nebo zařazování informací do tabulek. Pracovní sešit je méně doplněn fotografiemi, ale vyskytují se úkoly využívající slepé mapy.¹⁴⁰

Téma Lidice

Obr. č. 8¹⁴¹

16 Jak reagovali němečtí okupanti na smrt zastupujícího říšského protektora? Zakresli do mapy místa, kde stávaly zničené vesnice, a napiš jejich jména.

Obr. č. 9¹⁴²

K atentátu došlo v Praze-Kobylisích 27. května 1942. Valčík dal znamení, že se automobil s Heydrichem blíží. Gabčíkovi však selhal samopal, když chtěl vystřelit, a tak hodil Kubiš na auto granát. Heydrich byl těžce zraněn, zemřel až o několik dní později v nemocnici. Parašutistům se podařilo uprchnout a ukryt se. Nacisté okamžitě začali štvání. Vyhlásili stanné právo, vypsalí odměnu na dopadení parašutistů, zatýkali, vyslýchali, mučili a popravovali desítky lidí denně. Cílem bylo nejen najít ty, kteří atentát provedli, a ty, kteří je ukrývali a jinak jim pomáhali, ale také **zlikvidovat českou inteligenci**, v níž nacisté viděli společenskou vrstvu schopnou vést a organizovat odpor národa. Terorem chtěli lidi zastrašit. Během stanného práva, které trvalo asi měsíc, bylo **popraveno asi 1500 osob a zcela zničeny dvě vsi: 10. června Lidice u Kladna** (☞ str. 86) a **24. června Ležáky u Pardubic**. Tyto vsi se staly symbolem nacistické brutality po celém světě. Období nacistického řádění, které mělo být zároveň pomstou za Heydrichovu smrt, se říká **heydrichiáda**.

Zradou jednoho z parašutistů se gestapo dostalo na stopu Gabčíkovi, Kubišovi a Valčíkovi, kteří se spolu s dalšími čtyřmi parašutisty ukrývali v pravoslavném kostele v pražské Resselově ulici. 18. června 1941 byl kostel obležen. Parašutisté se mnoho hodin statečně bránili. Kubiš vykrvácel po zásahu granátem, ostatních šest raději spáchalo sebevraždu, než by se dostali do rukou nacistům.

Atentát na Heydricha byl v protifašistické koalici považován za **naprosto mimořádný čin**. V žádné jiné okupované zemi nebyl zlikvidován tak vysoce postavený nacist. Proto tato akce **přispěla k upevnění**

aby mohli spinit svou práci...

Heydrich měl také představu o tom, jak bude vypadat „konečné řešení české otázky“: „...musím provést soupis v rasové národnostním smyslu... Musím mít celkový obraz národa a pak mohu říci, tak a tak vypadá obyvatelstvo. Jsou to takovíto lidé: jedni jsou dobré rasy a dobře smýšlející, to je pak jednoduché, ty můžeme poněmčít. Potom máme ostatní, co stojí na opačném pólu: jsou to lidé špatné rasy a špatně smýšlející. Ty musíme dostat ven. Na východě je hodně místa. Uprostřed zůstává střední vrstva, kterou musím přesně přezkoušet. V této vrstvě jsou dobře smýšlející lidé špatné rasy a špatně smýšlející lidé dobré rasy. U těch dobře smýšlejících špatné rasy se to asi musí udělat tak, že je nasadíme do práce někde v Říši jinde a budeme se starat o to, aby už neměli děti... ale nesmíme je odradit... Pak zůstávají špatně smýšlející lidé dobré rasy. Ti jsou nejnebezpečnější, poněvadž je to rasově dobrá vůdcovská vrstva. Musíme uvážít, co s nimi uděláme. U jedné části špatně smýšlejících lidí dobré rasy nezbude nic jiného, než se pokusit usídlit je v Říši, v čistě německém prostředí, poněmčít je a převychovat jejich smýšlení, nebo, když to nepůjde, postavit je nakonec ke zdi; poněvadž vystěhovat je nemohu, neboť by tam na východě vytvořili vedoucí vrstvu, která by se postavila proti nám.

85

¹³⁹ Veronika VÁLKOVÁ, *Dějepis 9 – nejnovější dějiny*, SPN, Praha, 2009.

¹⁴⁰ František PARKAN a kol., *Dějepis 9 – pracovní sešit, nejnovější dějiny*, SPN, Praha, 2009.

¹⁴¹ František PARKAN a kol., *Dějepis 9 – pracovní sešit, nejnovější dějiny*, SPN, Praha, 2009, s. 24

¹⁴² Veronika VÁLKOVÁ, *Dějepis 9 – nejnovější dějiny*, SPN, Praha, 2009, s. 85.

VÁLKA V EVROPE A VE SVĚTĚ	1. 9. ÚTOK NĚMECKA NA POLSKO 17. 9. ÚTOK SSSR NA POLSKO	NĚMECKÁ EXPANZE V ZÁP. A SEVERNÍ EVROPE	BITVA O BRITÁNII	ÚTOK NĚMECKA NA SSSR	JAPONSKÝ ÚTOK NA PEARL HARBOR
ČSR ZA VÁLKY	17. 11. ZÁKROK VŮČI VŠ STUDENTŮM	UZNÁNÍ ČS. EXILOVÉ VLÁDY VELKOU BRITÁNIÍ		UZNÁNÍ ČS. EXILOVÉ VLÁDY SOV. SVAZEM	ZAČLENĚNÍ DO PROTIHITLER. KOALICE
	1939	1940		1941	

Zjistěte, kteří další parašutisté se spolu s Gabčíkem, Kubišem a Valčíkem ukryvali v kostele.

Udělte si o atentátu na Heydricha referát.

LIDICE

Takto o vyhlazení Lidic informoval tisk: *Za pátrání po vrahách SS-Obergruppenführera Heydricha byly zjištěny nezvratné poukazy, že obyvatelstvo obce Lidice u Kladna poskytovalo podporu a pomoc okruhu pachatelů, který přicházel v úvahu... Protože se obyvatelé této vesnice svou činností a podporou vrahů SS-Obergruppenführera Heydricha co nejhrubším způsobem provinili proti vydaným zákonům, byli dospělí muži zastřeleni, ženy dopraveny do koncentračního tábora a děti dány na náležité vychování. Budovy v obci byly srovnány se zemí a jméno obce bylo vymazáno.*

Zhruba 200 lidických žen bylo odesláno do koncentračního tábora Ravensbrück na doživotí. Přežily jich tři čtvrtiny. Až do konce války netušily, co se s Lidicemi stalo – spoluvězeňkyně vždy včas poučily nově příchozí z protektorátu, aby lidickým ženám nic neprozradily. Teprve po návratu do Čech zjistily, že vesnice zmizela, muži nežijí a děti jsou někde ztracené. Postupně se podařilo vypátrat 17 ze 105 lidických dětí. Poslední se vrátilo domů až v roce 1947. Ostatní byly zavražděny v koncentračním táboře v Chelmnu. Vskutku „náležité vychování“...

Pomník lidickým dětem od Marie Uchytilové je zároveň památkou všech dětí zavražděných během druhé světové války.

Připravte si o Lidicích referát. Zjistěte, že jejich obyvatelé neměli s atentátem nic společného.

Udělte si referát i o Ležácích. Tam nacisté postříleli všechny dospělé, děti odvěkli a ves vypálili.

Nacisté sice tvrdili, že postříleli všechny dospělé muže, ale nebyla to pravda. Plnoletost byla tehdy od 21 let a vraždění byli chlapci od 15 let, tedy z hlediska zákona ještě děti. Jednomu ještě ani těch patnáct nebylo...

mezinárodního postavení exilové československé vlády. Osud Lidic a Ležáků zase ukázal, že líčení mírumilovného života v protektorátu je pouhopouhou nacistickou propagandou.

- Jak se změnila situace v protektorátu po příchodu Heydricha?
- Kdy došlo k atentátu na Heydricha a kdo ho provedl?
- Jak reagovali nacisté na Heydrichovu smrt? Co je to heydrichiáda?
- Jaký měl atentát na Heydricha význam?
- Zopakujte si, co se dělo v Evropě i ve světě v době, kdy v protektorátu působil Heydrich. Jak se v té době dařilo nacistům a jejich spojencům na poli válečném?

OSVOBOZOVÁNÍ ÚZEMÍ ČSR

Přestože se nacisté snažili, jak mohli, informace se do protektorátu dostávaly. A tak lidé i přes německou propagandu věděli, jak se Německu ve válce daří: že byly německé armády zastaveny u Moskvy, že byly odraženy u Stalingradu a ustupují, že došlo k vylovení v Normandii a Německo je teď v kleštích atd. To vše v lidech vzbuzovalo naději, že bude Německo brzy poraženo a oni zase získají svobodu. A protože chtěli pád Německa uspišit, **sílila od roku 1944 v protektorátu opět odbojová činnost.** Přestože zde nebyly příliš vhodné podmínky pro partyzánský boj, v této době i u nás působily partyzánské oddíly. Měly dohromady několik tisíc členů a věnovaly se převážně záškodnické činnosti, např. poškozování železničních tratí.

V **srpnu 1944** vypuklo ozbrojené protifašistické **povstání na Slovensku.** Toto povstání připravovala ve spolupráci se zahraničním odbojem hlavní slovenská odbojová organizace, **Slovenská národní rada,**

¹⁴³ Veronika VÁLKOVÁ, *Dějepis 9 – nejnovější dějiny*, SPN, Praha, 2009, s. 86.

Výklad o Lidicích je v učebnici zařazen na straně 85 a 86. O Lidicích se dozvídáme v souvislém textu, který plynule přechází z problematiky atentátu na R. Heydricha k následným událostem. Na první straně učebnice informuje o popravě více než patnácti set osob a následném vypálení dvou vesnic Lidic a Ležáky. V levé části je celý odstavec věnován Lidicím. Součástí je ukázka z dobového tisku, která informovala tehdejší společnost o vyhlazení Lidic. Dále text obsahuje informace o osudu lidických žen a dětí.

Text doplňuje fotografie, která zabírá v učebnici velkou plochu a zobrazuje ležící mrtvé muže z Lidic na Horákově statku. V levé části se nachází fotografie lidického sousolí dětí od Marie Uchytlové se stručnou zmínkou. Pod textem o Lidicích se objevují dva úkoly, které vybízejí žáky, aby vytvořili referáty o Lidicích a Ležácích. Zajímavostí v učebnici je vražda chlapce v Lidicích, který nedosáhl patnácti let. U názvů vesnic je v učebnici doplněno krajské město, např. Ležáky u Pardubic, Lidice u Kladna.

V pracovním sešitě nalezneme na str. 24 slepou mapu, do které mají žáci zakreslit Lidice a Ležáky. Jiná cvičení vztahující se k Lidicím v sešitě nejsou.¹⁴⁴

5.4 Badatelská učebnice a pracovní sešit z nakladatelství Fraus

Charakteristika učebnice a pracovního sešitu

Učebnice Soudobé dějiny z nakladatelství Fraus má zcela odlišný koncept a neobsahuje syntetické výklady, ale pouze úvodní texty, které dávají žákům dostatečný prostor pro badání. Učebnice obsahuje spoustu odkazů do interaktivních aplikací, jako je Škola s nadhledem nebo HistoryLab, kde lze nalézt úkoly a cvičení k příslušnému tématu.¹⁴⁵ Učebnice vychází z trendu badatelsky orientované výuky.¹⁴⁶

Badatelský pracovní sešit, který náleží k učebnici, přímo doplňuje jednotlivé badatelské úkoly. Je rozdělen na stejné kapitoly jako učebnice. V sešitě žáci navazují na zdroje a analyzují je. Většinou se jedná o konkrétní doplňování informací nebo zjišťování historických skutečností na základě probádání daných zdrojů.¹⁴⁷

¹⁴⁴ František PARKAN a kol., *Dějepis 9 – pracovní sešit, nejnovější dějiny*, SPN, Praha, 2009, s. 24.

¹⁴⁵ Dostupné z <https://www.badatelskydejepis.fraus.cz/badatelska-ucebnice>.

¹⁴⁶ Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny – badatelská učebnice dějepisu*, Fraus, Plzeň, 2022.

¹⁴⁷ Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny – badatelský pracovní sešit dějepisu*, Fraus, Plzeň, 2022.

Téma Lidic

Obr. č. 11¹⁴⁸

Neděle 31. května.
Sunday Times má konečně ještě jinou verzi o původcích atentátu na Heydricha: čeští parašutisté. Je to, možná, pravda – ovšem pro světovou veřejnost je lépe věc představovat jako plamen odporu českého lidu a ne jako úspěšnou akci agentů poslaných Benešem a Moravcem z Londýna. Popravy dosahují čísla 82.

15. března 1939 byly české země okupovány (tj. obsazeny) německou armádou a vznikl tzv. Protektorát Čechy a Morava, v němž hlavní slovo měla okupační moc představovaná „říšským protektorem“ (Slovensko se stalo samostatným státem, závislým ovšem na Německu). Reakce lidí na okupaci byly různé. Většina ji odmítala, ale aktivně proti ní nevystupovala. Část lidí se rozhodla pro spolupráci s okupanty – tzv. kolaboraci. Jejich důvody byly různé, od souhlasu s režimem až po osobní prospěch. Jiní lidé se rozhodli s okupanty bojovat – také formy odboje byly různorodé (tisk a distribuce letáků, sabotáže, výzvědná činnost). Odboj měl svou složku domácí i zahraničí. V jeho čele stál československý prezident Edvard Beneš sídlící v exilu v Londýně.

Jednou z nejvýznamnějších akcí československého odboje byl atentát na Reinharda Heydricha (27. 5. 1942), který byl nejen zastupujícím říšským protektorem, ale i jedním z hlavních strůjců holokaustu. Heydrich provozoval politiku „cukru a biče“ – na jedné straně drastické tresty pro ty, kteří odporovali, na straně druhé odměny ve formě sociálních výhod pro ty, kteří spolupracovali. Atentát můžeme považovat za jednu z neúspěšnějších odbojových aktivit v okupované Evropě. Nacisté se ovšem krvavě pomstili, popravili tisíce nevinných lidí, byly vypáleny obce Lidice a Ležáky. Atentát postavil každého člověka před nutnost volby: Co teď udělám? Zapojím se do odboje? Nebo nebudu raději dělat nic?

42

Obr. č. 12¹⁴⁹

2 Scéna z filmu *Operace Silver A* (2007, r. Jiří Strach) rekonstruuje možné postoje parašutistů spolupracujících na přípravě atentátu a spory, které se v prostředí odboje kvůli němu odehrávaly. Z čeho ve filmové ukázce obviňuje Fredo Vaška a Vašek Freda?

ZDROJ 2 617 216

Obráz atmosféry po atentátu v hraném filmu (2007)

Zahraniční odboj

Nejdůležitější postavou zahraničního odboje byl prezident E. Beneš, který zosobňoval pokračování republiky. Cesta k uznání jeho vlády však byla trnitá, neboť Spojenci zprvu nechtěli uznat neplatnost mnichovské dohody. K tomu došlo až po atentátu na R. Heydricha. Čechoslováci bojovali jako vojáci v západní i východní Evropě, ale i v Africe.

Domácí odboj

Ihned po okupaci se vytvořila řada odbojových skupin, které postupně vytvořily Ústřední výbor odboje domácího (ÚVOD). Tyto skupiny však byly účinně pronásledovány nacistickou tajnou policií (gestapem). Tisíce odbojářů a odbojářek bylo popraveno. Kruté pronásledování přispělo k politické radikalizaci nejen odbojářů, ale i většiny lidí, kteří se do otevřeného odboje nezapojili.

¹⁴⁸ Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny – badatelská učebnice dějepisu*, Fraus, Plzeň, 2022, s. 42.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 43.

2 Jaké důsledky atentátu zdůrazňuje filmová ukázka ve zdroji 2?

ZDROJ 2 ZDROJ 1
617216

Doplň do bublin nejdůležitější myšlenky Vaška a Freda. Jaká rizika zdůrazňuje Vašek?

Vašek Fredo

Zmínka o Lidicích a Ležákách se objevuje v kapitole Odboj a kolaborace na str. 42 a 43. Učebnice není členěna na hlavní a doplňkový text. Cvičení číslo dvě obsahuje zdroj č. 2¹⁵¹, kterým je ukázka z filmu Operace Silver A. V ukázce žáci shlédnou rozhovor mezi Vaškem a Fredem, kteří hovoří o Lidicích jako o jednom z důsledků atentátu na R. Heydricha. Ve videu se také objevuje novinový článek, který upozorňuje na vypálení Lidic, ale není čitelný. V rozhovoru krátce zazní osudy lidických žen, mužů i dětí. Součástí tématu je pouze filmová ukázka. V lekci nalezneme otázku, která nabádá žáky ke zjištění, z čeho se navzájem obviňují Fredo s Vaškem.¹⁵²

V pracovním sešitě se k učebnicové lekci vztahuje cvičení se zdrojem č. 2. Žáci doplní informace z filmové ukázky a zjistí, jaké důsledky atentátu jsou zdůrazňovány. V dalším cvičení

¹⁵⁰ Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny – badatelský pracovní sešit dějepisu*, Fraus, Plzeň, 2022, s. 33.

¹⁵¹ Ukázka je dostupná z www.skosnadhledem.cz – kód cvičení 617-216

¹⁵² Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny – badatelská učebnice dějepisu*, Fraus, Plzeň, 2022, s. 42–43.

porovnájí myšlenky Vaška a Freda, které zapíší do bublin. Žáci dále zjišťují, jaká rizika zdůrazňuje Vašek a doplňují informace o Lidicích, které se v rozhovoru objevují.¹⁵³

5.5 Komparace výsledků analýzy učebnic různých nakladatelství

	Rozsah interpretace informací o Lidicích	Použití ikonografie	Díleční úkoly	Didaktická vybavenost	Zajímavosti
Nová škola	V kontextu s atentátem na R. Heydricha. Uvádí stručně důvody vyhlazení Lidic a osudy obyvatel. Také mezinárodní přesah a vybudování nových Lidic. Informace se opakují.	Mrtví lidičtí muži, ležící na Horákově statku s doplňujícím popisem. + příloha s mapou	Vyhledat jména významných spisovatelů a umělců, kteří byli popraveni za heydrichiády.	Jasná struktura, bohatý obrazový materiál. Interdisciplinární přesah. Dostatek otázek a úkolů.	Celosvětový dosah lidické tragédie. Používání jména Lidice po celém světě. Založení růžového sadu a vytvoření památníku. Vybudování nových Lidic.
Taktik	V kontextu s atentátem. Jsou zmíněny osudy obyvatel a datum vypálení Lidic.	Pomník dětským obětem války s informací o autorce.	Vyhledat filmy a literární díla, která zobrazují atentát na R. Heydricha.	Bohatý obrazový materiál. Velmi propracovaný pracovní sešit doplňující učebnici.	Lidické sousoší dětí a stručné okolnosti jeho vzniku. Zmíněna nejen Marie Uchytlová, ale i Jiří Hampl.
SPN	Osud Lidic jako vyvrácení nacistické propagandy. Interpretace pomocí dobového novinového článku. Detailnější informace o osudech lidických obyvatel.	Mrtví lidičtí muži ležící na Horákově statku s popisem + pomník dětským obětem války s popisem. + příloha s mapou	Vytvořit referát o Lidicích nebo Ležákách.	Časová osa, slovníček, celkové shrnutí kapitol. Zajímavosti oddělené po stranách. Dostatek otázek k zopakování.	Dobový článek o tragédii. Počet dětí, které se po válce vrátily. Zmínka o chlupci, který byl zastřelen, ale nebylo mu ještě 15let.
Fraus	V rozhovoru mezi Fredem a Vaškem, se dozvídáme o osudu lidických mužů, žen a dětí jako následku atentátu na R. Heydricha. Novinový článek v ukázce není čitelný.	Žádné fotografie v učebnici ani ve filmové ukázce vztahující se k Lidicím.	Zjistit, z čeho obviňují navzájem Fredo a Vašek.	Velmi aktuální, reaguje na dnešní dobu (sociální sítě) – plní digitální kompetence. Spolupráce s HistoryLab a Školou s nadhledem.	Informace o Lidicích pohledem filmové ukázky, Operace Silver A (2007). Zmiňuje Osudy lidických obyvatel.

¹⁵³ Jaroslav PINKAS a kol., *Soudobé dějiny – badatelský pracovní sešit dějepisu*, Fraus, Plzeň, 2022, s. 33.

Rozsah a interpretace informací o Lidicích

V Nové škole je téma Lidic nejmenšího rozsahu a nalezneme zde dvakrát informaci o vypálení Lidic v červnu 1942 z důvodu údajného napomáhání atentátníkům téměř za sebou. Učebnice od Taktiku nabízí mnohem méně informací o Lidicích než Nová škola či SPN. Téma Lidic je nejrozsáhleji pojato v učebnici z nakladatelství SPN. V učebnici z nakladatelství SPN se zmínky o Lidicích objevují v průběhu textu o atentátu na Heydricha a jeho následcích. Tragédii je největší prostor věnován na boční straně a obsahuje zajímavosti, ale i úkoly vztahující se k Lidicím. Učebnice je přehledně strukturovaná a poskytuje žákům jasný rámec pro lepší orientaci.

Badatelská učebnice z nakladatelství Fraus obsahuje pouze krátkou zmínku o událostech v Lidicích a Ležákách. K Lidicím se v učebnici nevztahují konkrétní úkoly ani fotografie, ale pomocí badatelských výzev mohou žáci zjistit, jaké byly důsledky heydrichiády a objevit osudy vypálených vesnic. Zdroj 2 na str. 42 odkazuje na filmovou ukázkou, kde se žáci dozvídají o vypálení Lidic díky rozhovoru mezi Vaškem a Fredem. Ukáзка z badatelské učebnice má všestranné využití ve výuce, např. dají se srovnávat informace, které předkládá Vašek Fredovi s jinými zdroji (literatura, učebnice nebo internet).

Ikonografie

Nakladatelství Nová škola a SPN zobrazují v učebnici fotografii mrtvých lidických mužů, přičemž v Nové škole je fotografie mnohem menšího formátu než u SPN. Součástí učebnic ze dvou jmenovaných nakladatelství jsou mapové přílohy, které se k tématu dají využít. V učebnicích z nakladatelství Taktik nebo SPN nalezneme fotografie sousoší Pomníku dětským obětem války v Lidicích, které by žákům mohly problematiku více přiblížit. Učebnice z nakladatelství Nová škola a Fraus se dětskému památníku ani autorce Marii Uchytlové nevěnují.

Dílčí úkoly

V učebnici z nakladatelství Nová škola se dílčí úkol neváže přímo na problematiku Lidic, ale k heydrichiádě, která je s tragédií spojena. Učebnice z nakladatelství Taktik neobsahuje žádný úkol k Lidicím ani Ležákům, ale vybízí žáky k vyhledání literárních děl či filmů, které se pojí s R. Heydrichem. Úkol je možné přizpůsobit tématu Lidic. Většinu úkolů než v učebnici, nalezneme v pracovním sešitě z nakladatelství Taktik. Učebnice z nakladatelství SPN nabízí úkol žákům v podobě vypracování referátu na Lidice nebo Ležáky. Učebnice z nakladatelství Fraus prostřednictvím ukázky nastoluje konkrétní badatelskou otázku, pomocí níž se žáci dozvídají informace o Lidicích.

Didaktická vybavenost učebnice

Nakladatelství Nová škola má interdisciplinární charakter, který je obsažen v různých úkolech a má přesah do ostatních předmětů. V učebnici nalezneme anglický slovníček, který se nachází na každé stránce. Úkoly v učebnici jsou velmi pestré a nalezneme zde např. hádanky, tvoření dvojic, poznávání fotografií nebo témata k diskuzi.

Učebnice od Taktiku nenabízí mnoho úkolů. Kompenzuje však tyto nedostatky v pracovním sešitě, který je velmi rozmanitý a z hlediska didaktiky velmi efektivní. Nakladatelství SPN má velmi funkční didaktické prostředky jako je časová osa, která přehledně na každé stránce uvádí kapitoly do kontextu světových i českých dějin. Po levé straně se nacházejí ke konkrétním kapitolám zajímavosti, otázky a úkoly. Téma je vždy ukončeno otázkami, které shrnují podstatné informace o dané problematice.

Badatelská učebnice z nakladatelství Fraus nabízí rozmanitá cvičení. Žáci mohou k bádání využít různé zdroje jako např. videa, lekce HistoryLab, textové prameny, vzpomínky pamětníků, fotografie, karikatury apod. Badatelská učebnice je po didaktické stránce velmi funkční a zajímavá. Má zcela odlišný koncept než ostatní zkoumané učebnice.

Zajímavosti

Nakladatelství Nová škola zmiňuje v kapitole o Lidicích několik zajímavostí. Jednou z nich je použití dívčího jména Lidice po celém světě. Podobná informace se v žádné z ostatních zkoumaných učebnic nevyskytuje. Další doplňující zajímavostí, kterou učebnice zmiňuje je vybudování památníku a vypěstování růžového sadu na místě starých Lidic.

V učebnici z nakladatelství Taktik je doplňkový text věnován Pomníku dětským obětem války. Jako autorka je uvedena Marie Uchytlová, ale i Jiří Hampl. Nakladatelství Taktik uvádí, že sousoší vznikalo několik desetiletí. Učebnice z nakladatelství SPN, která také zobrazuje dětský památník, zmiňuje pouze Marii Uchytlovou. V levém sloupečku nalezneme text z dobového tisku, který informuje o vypálení Lidic. Učebnice z nakladatelství SPN jako jediná uvádí počty přeživších žen a dětí. Pod dominantní fotografií Horákova statku je zmíněna informace o zavraždění všech mužů nad patnáct let a zmínka o chlapci který nedosáhl uvedeného věku, a přesto byl zavražděn s ostatními. Badatelská učebnice z nakladatelství Fraus v ukázce zmiňuje osudy lidických obyvatel. Video z filmu žáky seznamuje s dobovým prostředím a módou.

Komparace pracovních sešitů

Učebnici z nakladatelství Nová škola doplňuje pracovní sešit, který obsahuje úkol, zahrnující důsledky atentátu na Heydricha. Žáci zde mohou jmenovat vypálení Lidic či Ležáků. Pracovní sešit z nakladatelství Taktik nabízí nejvíce cvičení vztahující se k Lidicím. Jako jediný má barevnou grafiku a využívá fotografie. Efektivně doplňuje text v učebnici. Pracovní sešit splňuje své označení – hravý. Nalezneme zde úkoly různého charakteru, které jsou systematicky členěny dle kapitol v učebnici.

Pracovní sešit z nakladatelství SPN jako jediný využívá cvičení s mapou. Žáci tak procvičí zeměpisnou orientaci a vyznačí Lidice na mapě. Badatelský pracovní sešit navazuje přímo na učebnici a nalezneme zde schéma, které napomáhá k pochopení filmové ukázky z učebnice. Žáci zodpovídají, jaké důsledky atentátu na R. Heydricha ukázka definuje (jedním z nich jsou Lidice). V dalším úkolu žáci zapíší do bublin rizika, která zdůrazňují v ukázce Vašek a Fredo.

6 Pracovní a metodické listy

Pracovní listy jsou velmi oblíbené nejen ve výuce dějepisu, ale i v dalších školních předmětech. Jsou častou součástí vzdělávacích programů na místech paměti nebo v muzeích. Pracovní list můžeme charakterizovat jako tištěný materiál, který doplňuje výuku, téma, výstavu apod. Tvůrci pracovních listů zadávají různé otázky a úkoly, které návštěvníci plní. Účelem pracovních listů je zefektivnění návštěvy instituce. Jedná se o podporu k dané problematice, pomocí níž si žáci mohou ověřit své znalosti.¹⁵⁴ K pracovním listům náleží listy metodické, které navádí pedagoga nebo edukátora, jak s listem pracovat.

Součástí vzdělávacích programů Lidického památníku jsou pracovní listy, které jsou dostupné online na stránkách.¹⁵⁵ V diplomové práci jsou předloženy tři autorské pracovní listy zabývající se problematikou Lidic. První pracovní list s názvem Lidice a jejich osud se zabývá historickým kontextem událostí, které vedly k lidické tragédii a seznamuje žáky s postavami Aničky Maruščákové a Václava Říhy. Pracovní list se zaměřuje na otevřené otázky a podporuje badatelský přístup, který umožňuje žákům prozkoumávat různé zdroje a hodnotit jejich relevanci.

Druhý pracovní list s názvem Lidice očima Marušky Doležalové (p. Marie Šupíkové) využívá audiovizuální vzpomínky paní Šupíkové, které jsou dostupné na stránkách Paměti národa.¹⁵⁶ Žáci se seznamují s přímou výpovědí a svědkyní události. Poslední pracovní list je zaměřen na film, který byl natočen v roce 2011 režisérem Petrem Nikolaevem s názvem Lidice. Pomocí různých cvičení žáci rozpoznávají historickou skutečnost a filmovou scénu. Pro úspěšné vyplnění pracovní listu se předpokládá zhlédnutí celého filmu. Cílem je porovnat informace z filmu a kriticky je zhodnotit vůči historickým faktům.

¹⁵⁴ Lenka MRÁZOVÁ, *Tvorba pracovních listů (metodický materiál)*, Brno, 2012, s. 5.

¹⁵⁵ Dostupné z <https://www.lidice-memorial.cz/vzdelavani/pro-ii-stupen-zs/pracovni-listy/>.

¹⁵⁶ Dostupné z <https://www.pametnaroda.cz/cs/supikova-marie-1932>.

6.1 Pracovní a metodický list 1: Lidice a jejich osud

Pracovní list str. 1

Lidice a jejich osud

1) Doplň chybějící informace v textu.

V květnu 1942 byl v Praze proveden atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda _____. Atentát měli na svědomí Jan _____ a Josef _____. Období během kterého se nacistům nedařilo viníky najít a bylo popraveno mnoho lidí se nazývá jako tzv. _____.

2) Přečti si dopis, který napsal Václav Říha pro Aničku Maruščákovou a vysvětli, jak souvisí s atentátem a tragédií v Lidicích.

"Milá Aničko, promiň, že ti piši tak pozdě, a snad mne pochopíš, neboť víš, že mám mnoho starostí. Co jsem chtěl udělat, tak jsem udělal, onoho osudného dne jsem spal někde na Čabárně. Jsem zdrav, nashledanou tento týden, a pak se již nevidíme, Milan."

3) Popiš, co se stalo 10. června 1942 na Horákově statku.

A piece of lined paper with horizontal lines, intended for writing an answer to question 3.

4) Zakroužkuj správnou odpověď.

Kolik dětí celkem nepřežilo lidickou tragédií
a) 126
b) 88
c) 65

Lidické ženy byly poslány do pracovního tábora
a) v Lodži
b) v Osvětimi
c) v Ravensbrücku

Autorkou lidického sousoší věnovaného dětským obětem války je
a) Marie Šupíková
b) Milada Horáková
c) Marie Uchytílová

Stejný osud jako Lidice postihnul i obec
a) Ležáky
b) Písečnou
c) Postoloprty

Která květina se stala symbolem nových Lidic
a) Lilie
b) Růže
c) Karafiát

Kdy byl položen základní kámen výstavby nových Lidic
a) 1956
b) 1947
c) 1942

Metodický list k pracovnímu listu č. 1

Anotace: Pracovní list seznamuje žáky s obecnými informacemi o Lidicích a souvislostmi s atentátem na R. Heydricha. Žáci potřebné informace mohou získat z učebnice dějepisu nebo z příslušné literatury.¹⁵⁷ K vyhledání klíčových informací žáci použijí internet. Pracovní listy jsou určeny pro práci v hodině dějepisu nebo přímo na místě paměti v Lidicích. Pracovní list částečně využívá badatelské prvky např. práci s textem dopisu, při které žáci musí sami dospět k odpovědi.

Cíle: Seznámit žáky se souvislostmi atentátu na R. Heydricha s Lidicemi a předat klíčové informace o tragédii v Lidicích.

Věková skupina: 9. třída ZŠ

Čas: 15 – 20 minut

Organizace: samostatná práce, skupinová práce

Pomůcky: psací potřeby, internet, učebnice, odborná literatura

Reflexe: Na závěr proběhne společná diskuse a kontrola.

Klíčové kompetence: kompetence k řešení problémů, kompetence k učení

Očekávané výstupy:

Žák popíše důvody atentátu na R. Heydricha

Žák charakterizuje příčiny Lidické tragédie

Žák vyjmenuje hlavní aktéry atentátu

Žák popíše události z 10. června 1942 v Lidicích

Průřezová témata:

Výchova demokratického občana

Osobnostní a sociální výchova

Klíčová slova: Heydrichiáda, Anthropoid, Lidice, atentát, Horákův statek, protektorát, odboj

¹⁵⁷ Eduard STEHLÍK, *Lidice: příběh české vsi*, Praha, 2004, 151 s.

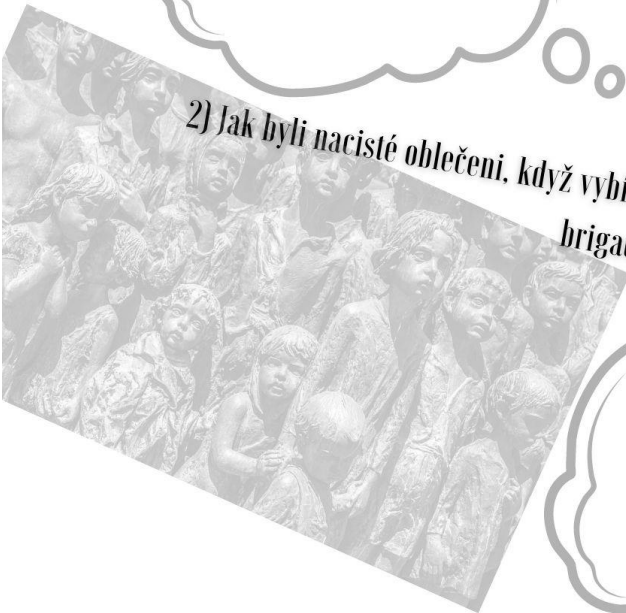
6.2 Pracovní a metodický list 2: Lidice očima Marušky Doležalové¹⁵⁸

LIDICE OČIMA MARUŠKY DOLEŽALOVÉ (DNES MARIE ŠUPÍKOVÉ)

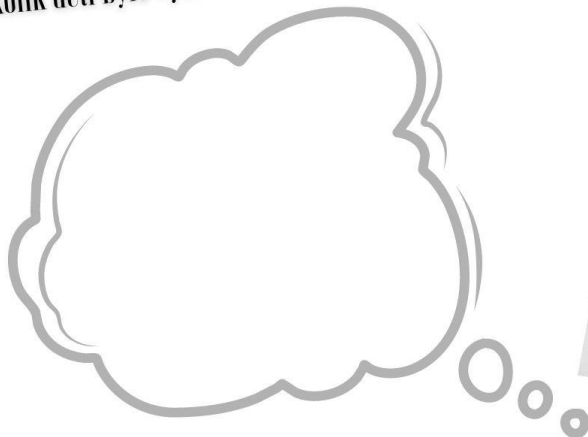
1) Jak byl využit nacisty dům v Lidicích, ve kterém Maruška bydlela?

2) Jak byli nacisté oblečeni, když vybírali děti k převýchově? Vysvětli, co je to brigádýrka.

3) Kolik dětí bylo vybráno k převýchově a proč?

¹⁵⁸ Znamé též pod jménem Marie Šupíková.

4) Zakroužkuj, které věci si Maruška stihla vzít, než ji a její rodinu nacisté vyhnali z domu.

sandálky

deku

knížku

jídlo a pití

kabátek

šaty

kabelku

5) Co se stalo s maminkou Marušky? Setkaly se ještě někdy spolu ?

Metodický list k pracovnímu listu č. 2

Anotace: List seznamuje žáky se audio vzpomínkami paní Marie Šupíkové (jedna z přeživších lidických dětí) na Lidice.¹⁵⁹ Žáci pracují samostatně či ve skupinkách s tablety nebo PC. Audio nahrávky si mohou přehrát v učebně nebo přímo na místě paměti (např. přímo na místě, kde stál dům Marušky) a to za pomoci reproduktoru nebo jiného přehrávacího zařízení.

Cíle: Seznámit žáky s reálnou postavou lidické tragédie a předložit ve vzpomínkách její osud.

Věková skupina: 9. třída ZŠ

Čas: 20 – 25 minut

Organizace: samostatná práce, práce ve skupinách

Pomůcky: psací potřeby, tablety, přístup na internet, reproduktor a mobilní telefon (při realizaci na místě paměti)

Reflexe: Zhodnocení a kontrola může následovat hned po vyplnění pracovního listu nebo další vyuč. hodinu. Vhodné je zařadit diskusi a vysvětlit si pojmy, kterým žáci nerozumí, např. rajtky, brigadýrky, nordická rasa, apod.

Klíčové kompetence: kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence digitální

Očekávané výstupy:

Žák na základě vzpomínek p. Šupíkové popíše osudnou noc v Lidicích

Žák analyzuje audiovizuální historický pramen

Žák charakterizuje slovo převýchova

Průřezová témata:

Výchova demokratického občana

Osobnostní a sociální výchova

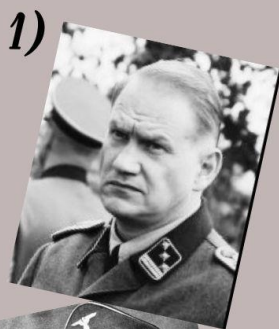
Klíčová slova: Lidice, Maruška Doležalová, Marie Šupíková, Paměť národa, převýchova

¹⁵⁹ Vzpomínky paní Šupíkové jsou veřejně dostupné na stránkách Paměti národa z <https://www.pametnaroda.cz/cs/supikova-marie-1932>.

6.3 Pracovní a metodický list 3: Lidice ve filmu

Lidice ve filmu

1) Utvoř dvojice hereckých a reálných postav a doplň jejich skutečné historické jméno + jednu informaci, kterou si pamatuješ z filmu.

A)

B)

C)

D)

1) ___ Jméno: _____ Info: _____

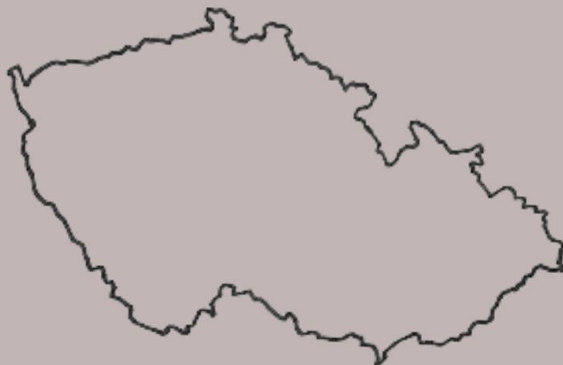
2) ___ Jméno: _____ Info: _____

3) ___ Jméno: _____ Info: _____

4) ___ Jméno: _____ Info: _____

2) Pokus se vyhledat osud Aničky a Václava, zemřeli stejně jako ve filmu?

3) Zakresli na mapu Lidice a vyhledej název rybníku, který se zde nachází.

4) Použij informace z filmu a popiš co se stalo s lidickými dětmi.

5) Z jakého důvodu přežil František Seidl (ve filmu F. Šíma) vypálení Lidic?
Byl jediným přeživším mužem z Lidic? Poznej postavy na obrázku a vyhledej informace.

Bonusový úkol: Červeně označ fotografie pocházející z filmu a modře reálné historické fotografie. .

Metodický list k pracovnímu listu č. 3

Anotace: Pracovní list ověřuje vědomosti a znalosti získané z filmu Lidice (2011, režie Petr Nikolaev). Předpokladem použití listu je promítání filmu buď během výuky nebo v domácím prostředí. Pomocí pracovního listu žáci kriticky ověřují informace z filmu a porovnávají je s historickou skutečností.

Cíle: Seznámit žáky s rozdíly mezi filmovou scénou a historickým faktem. Seznámit žáky s příběhem Lidic a osudy některých aktérů.

Věková skupina: 9. třída ZŠ

Čas: Film 2 hodiny, pracovní list 25 – 30 minut

Organizace: samostatná práce, práce ve skupinách

Pomůcky: film Lidice (Netflix, Youtube...) psací potřeby, fixy a pastelky, tablet nebo mobilní telefon (případně literatura, učebnice či atlas)

Reflexe: Společná diskuse k filmu + závěrečná kontrola listu

Klíčové kompetence: kompetence k řešení problémů, kompetence digitální

Očekávané výstupy:

Žák charakterizuje rozdíl mezi filmovou scénou a historickým faktem

Žák ukáže na mapě obec Lidice

Žák charakterizuje jednotlivé postavy na základě informací z filmu

Žák kriticky zhodnotí film na základě znalosti historických faktů

Průřezová témata:

Výchova demokratického občana

Osobnostní a sociální výchova

Klíčová slova: Lidice, film Lidice, Karel Roden, Heydrich, Anna Maruščáková, vypálení Lidic

Závěr

Místa paměti sehrávají ve výuce dějepisu významnou a nezastupitelnou roli. Návštěvou historického místa mohou žáci zážitkově uchopit výuku dějepisu a seznámit se s osudy obyčejných lidí, kteří byli součástí historické události, jako je tomu u Lidic. Využití míst paměti v didaktice dějepisu žákům umožňuje získat přímý kontakt s historickými událostmi, kulturními prvky a památkami. Je to velmi efektivní způsob, jak mohou žáci rozšířit své vědomosti, dovednosti a lépe propojit historické souvislosti a současný svět.

V České republice existuje mnoho památných míst, muzeí nebo pomníků. Menšina z nich nabízí cílené vzdělávací programy, které významnost těchto míst potvrzují. V práci jsou popsány nejčastěji využívané didaktické aspekty, které žákům pomáhají se lépe seznámit s historickým kontextem daného místa či památky. Velký potenciál má využití vzpomínek pamětníků, které mohou vytvořit autentické a emocionální prostředí. Inovativní metody badatelské výuky mohou nabídnout studentům práci s primárními zdroji, jako jsou fotografie, deníky, dopisy, dokumenty a další materiály, které jsou spojeny s místy paměti. Památník Lidice nabízí jednu z nejrozšířenějších nabídek vzdělávacích programů, které jsou v práci popsány.

Diplomová práce si vytkla za hlavní cíl částečnou obsahovou analýzu¹⁶⁰ současných dějepisných učebnic k tématu Lidic. Výzkumná část reflektuje znalosti žáků, se kterými přicházejí do paměťové instituce a jsou výchozími body pro tvorbu vzdělávacích programů a pracovních listů. Na základě těchto klíčových informací byly zformulovány autorské pracovní a metodické listy, které byly tvořeny v grafickém programu Canva. Smyslem pracovních listů je obohatit výuku dějepisu, či přímo výuku na místech paměti a ověřit znalosti a vědomosti týkající se určitého historického tématu. Pracovní listy reagují na aktuální trendy ve výuce, jako jsou digitální kompetence (práce s filmem, audiovizuálními vzpomínkami) nebo badatelsky orientována výuka.

Analýzou učebnic bylo zjištěno, že téma Lidic se liší rozsahem, obsahem, použitými fotografiemi i dílčími úkoly. Nový a zajímavý koncept přinesla badatelská učebnice z nakladatelství Fraus, která klade důraz na klíčové problémy, které se týkají historických událostí a procesů pomocí formulovaných otázek.

Při výběru učebnic do výuky, by pedagogové měli brát v potaz celkový koncept a strukturu učebnice, využití zdrojů, interpretaci historických událostí, úroveň textu a grafické zpracování.

¹⁶⁰ zaměřeno pouze na téma Lidic

Možností, jak dále rozvinout diplomovou práci, je ve spolupráci s Památníkem Lidice vytvořené pracovní i metodické listy ověřit v muzejní praxi. Na základě pilotáže by bylo vhodné materiály případně upravit a podle stejného vzoru vytvářet další.

Seznam použité a literatury

- ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.
- BARŠA, Pavel, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011.
- ČERMÁKOVÁ, Barbora – DÉVÁTÁ, Markéta, *Pamětní místa. Topografie soudobé paměti národa a její reflexe (metodika)*, 2015.
- DOSTÁL, Jiří, *Badatelsky orientovaná výuka: pojetí, podstata, význam a přínosy*, Olomouc 2015.
- DURKHEIM, Emilé, *Společenská dělba práce*, Brno 2004.
- HALBWACHS, Maurice, Gérard NAMER a Marie JAISSON, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.
- HARTOG, Francois, *Věřit v dějiny*, Brno 2016.
- HAVLŮJOVÁ, Hana – NAJBERT, Jaroslav a kol., *Paměť a projektové vyučování v dějepise*, Praha 2014.
- HES, Milan, *Promluvili o zlu*, Praha 2013.
- HROCH, Miroslav, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*, In: Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti, Praha 2014.
- HUDECOVÁ, Dagmar – LABISCHOVÁ, Denisa, *Nebojme se výuky moderních dějin: nejnovější a soudobé dějiny v současném dějepisném vyučování*, Praha 2009.
- KAPUSTOVÁ, Irena. *Kánon velkých Čechů v učebnicích dějepisu od roku 1918 a způsoby formování historického vědomí mládeže v současnosti*, Rigorózní práce, Praha 2023.
- KÖRBER, Andreas, *Historical consciousness, historical competencies – and beyond? Some conceptual development within German history didactics*, Leibniz, 2015.
- KRATOCHVÍL, Viliam, *Školský historický písomný prameň vo výučbe dejepisu*, 2014.
Dostupné z <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/skolni-historicky-pisemny-pramen-ve-vyuce-dejepisu/>.
- KYNCL, Vojtěch, *Lidice: Zrození symbolu*, Praha 2015.
- LE GOFF, Jacques, *Paměť a dějiny*, Praha 2007.
- MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří, *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*, Praha 2014.
- MATĚJKA, Ondřej, *Hledání živé historie*, in: Tragická místa paměti: průvodce po historii jednoho regionu, Praha 2010.
- MAUR, Eduard, *Paměť hor*, Praha 2016.
- MÜCKE, Pavel, *Místa paměti druhé světové války: svět vojáků československého zahraničního odboje*, Praha 2014.
- NORA, Pierre, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, In: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998.

- NOSÁLEK, Petr (ed.), *Místa Paměti národa: průvodce po místech spojených s událostmi 2. světové války*, Brno 2015.
- PAPÁČEK, Miroslav, *Badatelsky orientované přírodovědné vyučování – cesta pro biologické vzdělávání generací Y, Z a alfa*, Scientia in educatione, 2010.
- Paul RICOEUR, *Paměť, historie, zapomnění*, In: Pandora: kulturně-literární revue, č. 24–25, 2012.
- PINKAS, Jaroslav, *Soudobé dějiny. Příručka učitele badatelského dějepisu*, Plzeň 2022.
- STEHLÍK, Eduard, *Lidice: příběh české vsi*, Praha 2004.
- STEHLÍK, Eduard, *Lidická vzpomínání*, Praha 2007.
- STRADLING, Robert, *Jak učit evropské dějiny 20. století*, Praha 2003. Dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/jak-ucit-evropske-dejiny-20-stoleti>.
- ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, Historická sociologie 1, 2010.
- ŠUBRT, Jiří, *Paměť jako sociologický problém*, AUC Philosophica et Historica, 1994.
- ŠUPÍKOVÁ, Marie – Zdeněk PEŠEK, *Lidice můj osud: život Marie Šupíkové*, Teplice 2016
- ŠVARŤČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí*, in: Dějiny-teorie-kritika, 2007.
- VEVERKA, Přemysl, *Poutníkův lidický průvodce*, Nymburk 2009.
- VOTÁPKOVÁ, Dana (ed.), *Badatelé.cz: průvodce pro učitele badatelsky orientovaným vyučováním*, Praha 2013.

Elektronické zdroje

- Památník Terežín – Dostupné z <https://www.pamatnik-terezin.cz/>.
- Památník ticha – Dostupné z <https://www.pamatnikticha.cz/>.
- Svědectví pana Viktora Laše – Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=QKaazmSEpCo>.
- Památník Lidice – Dostupné z <https://www.lidice-memorial.cz/>.
- Paměť národa – Dostupné z <https://www.pametnaroda.cz/cs/o-projektu>.
- Místa paměti národa – Dostupné z <https://www.mistapametinaroda.cz/>.
- Projekt Vyprávěj – Dostupné z <https://vypravej.pametnaroda.cz/>.
- Lekce HistoryLab (Lidice) – Dostupné z <https://www.historylab.cz/cviceni/prohlizeni/lidice-ve-filmu?entryId=303402&anon=0#slide-initial>.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – Dostupné z <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/>.

Projekt KONFLIKTNÍ MÍSTO PAMĚTI, *Pomníky a památníky* (výukový materiál), dostupné z <https://clanky.rvp.cz/clanek/19757/POMNIKY-A-PAMATNIKY.html>.

Badatelská učebnice Fraus – Dostupné z <https://www.badatelskydejepis.fraus.cz/badatelska-ucebnice>.

Učebnice a pracovní sešity

ČAPKA, František, *Dějepis pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno 2011.

JEDLIČKOVÁ, Lenka a kol., *Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny*, Taktik, Praha 2019.

MÁCHA, Petr a kol., *Hravý dějepis 9 – Nejnovější dějiny (pracovní sešit)*, Taktik, Praha 2020.

PARKAN, František a kol., *Dějepis 9 – pracovní sešit, nejnovější dějiny*, SPN, Praha 2009.

PINKAS, Jaroslav a kol., *Soudobé dějiny – badatelská učebnice dějepisu*, Fraus, Plzeň 2022.

PINKAS, Jaroslav a kol., *Soudobé dějiny – badatelský pracovní sešit dějepisu*, Fraus, Plzeň 2022.

VÁLKOVÁ, Veronika, *Dějepis 9 – nejnovější dějiny*, SPN, Praha 2009.

ZRNÍKOVÁ, Jana, *Pracovní sešit pro 9. ročník – novověk a moderní dějiny*, Nová škola, Brno 2014.

Přílohy

Příloha č. 1 – Pracovní list: Lidice a jejich osud – správné řešení

Lidice a jejich osud

1) Doplň chybějící informace v textu.

V květnu 1942 byl v Praze proveden atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda **Heydricha**. Atentát měli na svědomí Jan **Kubiš** a Josef **Gabčík**. Období během kterého se nacistům nedařilo viníky najít a bylo popraveno mnoho lidí se nazývá jako tzv. **heydrichiáda**.

2) Přečti si dopis, který napsal Václav Říha pro Aničku Maruščákovou a vysvětli, jak souvisí s atentátem a tragédií v Lidicích.

"Milá Aničko, promiň, že ti píši tak pozdě, a snad mne pochopíš, neboť víš, že mám mnoho starostí. Co jsem chtěl udělat, tak jsem udělal, onoho esudného dne jsem spal někde na čabárně. Jsem zdrav, nashledanou tento týden, a pak se již neuvídíme, Milan."

Václav Říha se vydával za údajného atentátníka, aby udělal dojem na Aničku, která měla vazby na obec Lidice. (Jiří Horák a Jiří Stříbrný). Dopis se dostal do rukou gestapa, které začalo vyšetřování v Lidicích.

3) Popiš, co se stalo 10. června 1942 na Horákově statku

V tento den byli na
Horákově statku popraveni
všichni muži z Lidic nad 15
let.

4) Zakroužkuj správnou odpověď

Kolik dětí celkem
nepřežilo lidickou
tragédii

- a) 126
- b) 88
- c) 65

Lidické ženy byly poslány
do pracovního tábora

- a) v Lodži
- b) v Osvětimi
- c) v Ravensbrücku

Autorkou lidického sousoší
věnovaného dětským
obětem války je

- a) Marie Šupíková
- b) Milada Horáková
- c) Marie Uchytílová

Která květina se stala
symbolem nových
Lidic?

- a) Lilie
- b) Růže
- c) Karafiát

Stejný osud jako Lidice
postihnul i obec

- a) Ležáky
- b) Písečnou
- c) Postoloprty

Kdy byl položen
základní kámen
výstavby nových Lidic?

- a) 1956
- b) 1947
- c) 1942

Zdroje

Fotografie auto R. Heydricha: https://cs.wikipedia.org/wiki/Atent%C3%A1t_na_Heydricha

Dopis - Eduard STEHLÍK, *Lidice: příběh české vsi*, Praha, 2004, 151 s.

Fotografie Václav Říha:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Anna_Maru%C5%A1%C4%8D%C3%A1kov%C3%A1

Fotografie Anna Maruščáková:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Anna_Maru%C5%A1%C4%8D%C3%A1kov%C3%A1

Fotografie Horákův statek:

<https://www.armyweb.cz/images/lidice11.jpg>

LIDICE OČIMA MARUŠKY DOLEŽALOVÉ (DNES MARIE ŠUPÍKOVÉ)

1) Jak byl využit nacisty dům v Lidicích, ve kterém Maruška bydlela?

*Paní Šupíková bydlela v prvním
domku, kde si udělal sídlo nacistický
štáb.*

2) Jak byli nacisté oblečeni, když vybírali děti k převýchově? Vysvětli, co je to brigádírka.

*Zelené uniformy, rajtky, holínky a
pověstné brigádírky = vojenské čepice*

3) Kolik dětí bylo vybráno k převýchově a proč?

*Vybráno na převýchovu bylo celkem 7
dětí, jelikož odpovídaly tzv. nordické
rase.*

4) Zakroužkuj, které věci si Maruška stihla vzít, než ji a její rodinu nacisté vyhnali z domu.

sandálky deku knížku
jídlo a pití kabátek šaty
kabelku

5) Co se stalo s maminkou Marušky? Setkaly se ještě někdy spolu?

Maminka byla v táboře v Ravensbrücku. Nakazila se tam tuberkulózou. Po válce ležela v nemocnici, kde se stihly s Maruškou setkat. V prosinci 1946 zemřela.

Zdroje

Vzpomínky paní Marie Šupíkové: <https://www.pametnaroda.cz/cs/supikova-marie-1932>

Vyhořelý dům v Lidicích: https://1gr.cz/fotky/lidovky/19/124/r6/JK2e97b9_107.jpg

Fotografie sousoší lidických dětí: https://www.moderni-dejiny.cz/PublicFiles/UserFiles/image/Methodika/05_CSR_1938-1945/800x800_lidice_deti.jpg

Fotografie Maruška Doležalová: https://1884403144.rsc.cdn77.org/foto/vase-pribehy-lidice-deti/Zml0LWluLzEyMDB4OTk5OS9maWx0ZXJzOnF1YWxpdHkoODUpOm5vX3Vwc2NhbGUoKS9pbWc/3467619.jpg?v=0&st=7wyU4PaF6DAyRjn4zFO1rehPxiP722F_MSBXpBrtMal&ts=1600812000&e=0

Fotografie paní Marie Šupíkové: https://www.lezaky-memorial.cz/uploads/pics/DSC_2569_01.JPG

Fotografie lidická třída:

https://www.irozhlas.cz/sites/default/files/styles/zpravy_facebook/public/uploader/lidice_13_190509-212835_mda.jpg?itok=j2T-FNrx

Lidice ve filmu

1) Utvoř dvojice hereckých a reálných postav a doplň jejich skutečné historické jméno + jednu informaci, kterou si pamatuješ z filmu.

1) 2) 3) 4)

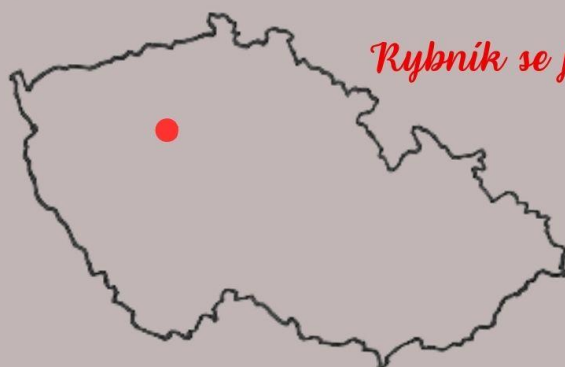
A) B) C) D)

- 1) c Jméno: Harald Wiesmann Info: Velitel kladenského gestapa
2) d Jméno: František Seidl Info: přežil Lidice
3) a Jméno: Reinhard Heydrich Info: říšský protektor, zabit při atentátu
4) b Jméno: Anna Maruščáková Info: randila s Václavem

2) Pokus se vyhledat osud Aničky a Václava, zemřeli stejně jako ve filmu?

Václav i Anička b yli zastřeleni v koncentračním táboře v Mathausenu. Ve filmu není vidět, kde jsou zavražděni.

3) Zakresli na mapu Lidice a vyhledej název rybníku, který se zde nachází.

Rybník se jmenuje Nervák

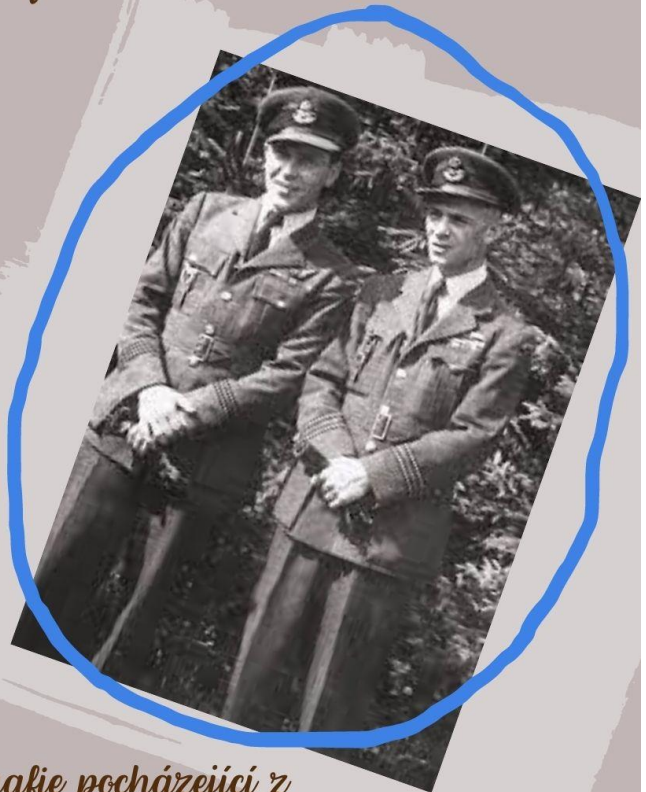
4) Použij informace z filmu a popiš co se stalo s lidickými dětmi.

Lidické děti byly odebrány matkám a poslány do koncentračního tábora, některé zemřely v plynovém autě. Pár dětí s arijskými rysy byly vybrány na převýchovu.

5) Z jakého důvodu přežil František Seidl (ve filmu F. Šíma) vypálení Lidic? Byl jediným přeživším mužem z Lidic? Poznej postavy na obrázku a vyhledej informace.

František Seidl před válkou zabil svého syna a odpýkával si trest ve vězení. Z toho důvodu přežil vyhlazení Lidic. Josef Horák a Josef Stříbrný sloužili v anglickém královském letectvu.

Bonusový úkol: Červeně označ fotografie pocházející z filmu a modře reálné historické fotografie. .

Zdroje:

Fotografie Harald Wiesmann:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/90/Harald_Wiesmann_1909_1947.png

Fotografie R. Heydrich: <https://www.private-prague-guide.com/wp-content/uploads/heydrich1.jpg>

Fotografie Anna Maruščáková:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Anna_Maru%C5%A1%C4%8D%C3%A1kov%C3%A1

Fotografie R. Heydrich (Detlef Bothe): <https://www.filmovamista.cz/personfolder/10673-Detlef-Bothe-original.jpg>

Fotografie Anička (Veronika Kubařová):

<https://prekvapeni.kafe.cz/obrazek/4de63ccc08917/veronika-kubarovaresres-4de63efd1be7b.jpg>

Fotografie H. Wiesmann (Joachim Paul Assböck):

<https://www.postavy.cz/foto/harald-wiesmann-foto.jpg>

Fotografie František Šíma (Karel Roden):

<https://filmserver.cz/img/9092.jpg>

Fotografie lidické třídy ve filmu: <https://www.zemefilmu.cz/uploads/movies/15188-lidice-950x650.jpg>

Fotografie Josef Stříbrný a Josef Horák:

http://www.lidice.cz/kultura_sport/udalosti/Horak%20a%20St%C5%99%C3%ADbrn%C3%BD2.jpg

Pracovní list I.

I. část

1. Která událost souvisí s rokem 1942?

(správných odpovědí může být několik)

- a) byl popraven spisovatel Vladislav Vančura
- b) vyšel humoristický román Zdeňka Jirotky Saturnin
- c) byla vypálena obec Lidice
- d) zemřel hudební skladatel Jaroslav Ježek
- e) narodil se rockový kytarista Jimi Hendrix

2. Kdo v roce 1942 vládl v: USA -

Německu -

Protectorátu Čechy a Morava -

SSSR -

Velké Británii -

3. V jakém městě v době 2. světové války sídlila československá exilová vláda v čele s Edvardem Benešem?

4. Jakou funkci zastával v Praze v roce 1942 Reinhard Heydrich?

- a) šéf bezpečnostní policie
- b) žádnou
- c) zastupující říšský protektor
- d) státní ministr

5. Jméno Reinharda Heydricha je spojováno:

(správných odpovědí může být několik)

- a) s vyhlášením stanného práva na území Protectorátu Čech a Moravy
- b) s brutálním potíráním příslušníků odboje
- c) s likvidací české autonomie v Německé říši
- d) s tzv. konečným řešením židovské otázky (holocaustem)

6. Vypálení obce Lidice 10. června 1942 bylo reakcí na:

- a) lidický protifašistický odboj
- b) atentát na Heydricha

¹⁶¹ Pracovní list dostupný na <https://www.lidice-memorial.cz/vzdelavani/pro-ii-stupen-zs/pracovni-listy/>.

c) přechovávání zbraní v Horákově statku v Lidicích

II. část

1. Zakresli do slepé mapy obec Lidice

2. Spoj pojmy, které spolu souvisejí

Barnet Stross	173 mužů
Reinhard Heydrich	film „Tichá ves“ Horákův statek
	lidické ženy
horníci z jižního Walesu	stanné právo Ravensbrück
	hnutí „Lidice shall live“

3. S jakou oblastí je spojována Skupina 42?

- a) s válečným zpravodajstvím
- b) s atentátem na Reinharda Heydricha
- c) s výtvarným uměním
- d) s výstavbou nových Lidic

4. Vyjmenuj alespoň tři města nebo vesnice, které v 2. sv. válce stihl stejný osud jako Lidice.

5. Kdo z uvedených lidických rodáků bojoval za 2. sv. války ve Velké Británii?

(správných odpovědí může být několik) a)

- Václav Kopáček
- b) Josef Horák

- c) Josef Stříbrný
- d) Václav Rákos

6. Jaký osud potkal lidické obyvatele 10. června 1942?

(správných odpovědí může být několik)

- a) byli odvezeni do koncentračního tábora
- b) byli zastřeleni
- c) byli usmrceni v plynových komorách
- d) byli dáni na „náležité vychování“

7. Kdo byl popraven 16. června 1942 na stělnici v Praze Kobylisích?

8. Kolik lidických mužů žijících na území protektorátu přežilo vyhlazení Lidic?

- a) tři
- b) jeden
- c) žádný

9. Kolik žen a dětí se po 2. světové válce vrátilo do Lidic?

- a) 14 žen, 15 dětí
- b) 14 žen, žádné dítě
- c) 143 žen, 17 dětí
- d) žádná žena, 3 děti

10. Co se stalo symbolem nových Lidic?

- a) Lidice nemají žádný symbol
- b) růže
- c) tři plameny
- d) trnová koruna

11. Kde se můžeme setkat s dílem Bedřicha Stefana „Lidická matka“?

(správných odpovědí může být několik)

- a) na pietním území Památníku Lidice
- b) nikde
- c) u gymnázia v Kladně
- d) v Lidické galerii

12. Kolik dětských postav tvoří „Památník dětských obětí války“ na pietním území v Lidicích a proč?

III. část

1. Ze kterého století pocházejí záznamy o Lidicích?
2. Kdy byl v Lidicích postaven kostel, v jakém stavebním slohu, komu byl zasvěcen?
3. Z kterého roku pocházela lidická škola a jaký nápis byl v jejím průčelí?
4. Kolik bylo v původních Lidicích domů?
5. Kolik bylo v původních Lidicích obyvatel?
6. Proč a kým byly Lidice vypáleny?
7. Jak se jmenoval statek, na jehož zahradě byli popraveni lidičtí muži?
8. Kolik mužů tam bylo zastřeleno?
9. Jaký osud měly lidické ženy?
10. Jaký osud měly lidické děti?
11. Jaký ohlas zaznamenala lidická tragédie ve světě?
12. Kdy bylo rozhodnuto o výstavbě nových Lidic?
13. Ve kterém roce byl položen základní kámen nových Lidic a zahájena výstavba?

14. Kdy byl založen „Růžový sad přátelství a míru“?

15. Kdo je autorkou „Památníku dětských obětí války“ na pietním území v Lidicích?